

تبیین و ارائه مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی در ایران

حسن اروجی^{۱*}، محمد علیزاده^۲، ویدا ابیانه^۳، سیدراشد صفوی^۴

^۱دکتری جغرافیا و برنامه روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
^۲دانشجوی دکتری گردشگری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
^۳کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم، تهران، ایران
^۴دانشکده اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
تاریخ دریافت: ۹۵/۴/۱؛ تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۱/۴

چکیده

گردشگری روستایی به عنوان راهبرد جدید توسعه روستایی، از یک دهه گذشته در مطالعات و پژوهش‌های مرتبط با توسعه روستایی مورد مطالعه قرار گرفته است. با این حال، به دلیل تعدد شاخص‌های موثر بر گردشگری روستایی و تنوع روستاها در کشور و تفاوت‌های آن با کشورهای دیگر، مدل جامعی، به منظور ارزیابی اقتصاد گردشگری در روستاهای کشور با تاکید بر آمایش روستایی، ارائه نشده است و لذا ضرورت دارد تا گامی مهم در این زمینه برداشته شود. هدف اصلی این پژوهش، ارائه یک مدل بومی ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی از طریق تحلیل کیفی داده‌های استخراج شده و ترکیب آن با ارزیابی‌های کارشناسان است که مدل مذکور در این پژوهش به عنوان مدل RETA نامگذاری و مطرح شده است. روش انجام این پژوهش به صورت ترکیبی کمی - کیفی و از نوع کاربردی است. گردآوری داده‌ها از طریق پژوهش‌های میدانی روستاهای گردشگری کشور، مصاحبه‌ها و گفتگوهای گروهی با اجزای گردشگری روستایی، مشاهدات میدانی و نظراخوهی از کارشناسان به صورت پرسش‌نامه باز و بسته از ۱۵ کارشناس حوزه گردشگری روستایی انجام شده و بر اساس تجزیه و تحلیل نتایج نهایی از طریق روش توصیفی - تحلیلی و رویکرد نظریه مبنایی، مدل نهایی ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی کشور ارائه گردید. بر اساس نتایج پژوهش، مدل ارائه شده شامل پنج مقوله بازساخت اقتصادی، گردشگری کشاورزی، گردشگری غیرکشاورزی، مشارکت جامعه بومی و پایداری اقتصادی به همراه ۲۱ معیار است و هر یک از معیارها نیز، دارای گویه‌ها و سطوحی از توسعه است. به منظور بررسی کاربردی این مدل، اقتصاد گردشگری روستای ابیانه به عنوان نمونه، از طریق این مدل، ارزیابی شد که نشان از تاثیرات نسبی اقتصادی گردشگری بر روستا بود. همچنین، با توجه به نتایج به دست آمده از روستای ابیانه، اثرات اقتصادی گردشگری در این روستا از لحاظ میزان مطلوب بودن، در سطح معمولی و نسبی ارزیابی شده است.

واژه‌های کلیدی: گردشگری روستایی، مدل اقتصاد گردشگری روستایی، روستای ابیانه، اقتصاد روستایی

مقدمه

به‌عنوان یک سیستم و نظام، همانند سایر نظام‌ها از دریاچه تحولات، رویکردها و دیدگاههای مختلف در حوزه‌های علوم جغرافیایی، جامعه‌شناسی، اقتصاد، مدیریت و سایر حوزه‌های مربوطه مورد نقد و بررسی قرار گرفت (مطیعی لنگرودی و نجفی کانی، ۱۳۹۰). سیر و روند تحولات دیدگاههای مرتبط با گردشگری روستایی، تقریباً همگام و سازگار با مفاهیم توسعه و توسعه روستایی شکل گرفت، به نحوی که در ابتدا از دید و موضع «جانبدارانه»، عموماً بر اثرات مثبت گردشگری روستایی بر محیط روستا، اغلب از دید

گردشگری روستایی، به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعه روستایی (راجر^۲، ۱۹۷۸ و اکبریان رونیزی، ۱۳۹۴: ۷۶)، از نیمه دوم قرن بیستم به صورت رسمی در ادبیات توسعه روستایی وارد شد (خانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹۲) و با توسعه مفاهیم سفر و اوقات فراغت در مکان‌های روستایی و سرمایه‌گذاری نهادهای دولتی و خصوصی، توسعه پیدا کرد و این راهبرد نیز به تدریج

*نویسنده مسئول: hassan.oroji@yahoo.com

- اقتصادی و اشتغال تاکید می‌شد اما به تدریج با ظهور اثرات منفی گردشگری روستایی بر روستاها، به ویژه اثرات منفی فرهنگی و زیست محیطی و نابرابری‌های اقتصادی، ارزیابی‌های نتایج گردشگری روستایی، با موضوع محتاطانه و بررسی نقاط مثبت و منفی و ملاحظات زیست محیطی و فرهنگی ادامه پیدا کرده است (بیات و همکاران، ۱۳۹۲). با بررسی سیر تحولات گردشگری روستایی در ایران و جهان باید به گردشگری روستایی به عنوان راهبردی با ماهیت مثبت نگاه کرد که در صورت عدم مدیریت صحیح، می‌تواند اثرات عکس داشته باشد. گردشگری روستایی از دو دهه پیش در ایران گسترش پیدا کرده و توجه سرمایه‌گذاران، مسئولان و برنامه‌ریزان را به خود جلب کرده است. یکی از موضوعات مطرح و مورد بحث محققان گردشگری روستایی، ارزیابی اثرات و پیامدهای گردشگری در مناطق روستایی است و با توجه به موجودیت گردشگری به عنوان یک فعالیت اقتصادی، اثرات اقتصادی این پدیده، بیشتر مورد توجه بوده است. در بررسی‌های صورت گرفته در حوزه اقتصاد گردشگری روستایی کشور، به چند مورد مهم زیر می‌توان اشاره کرد:
- یکی از مباحث مطرح در حوزه گردشگری روستایی، بررسی و تحلیل آن با مباحث و رویکردهای توسعه روستایی و سیر تحولات آن است. نظریه‌های توسعه روستایی از دیدگاههای رشد اقتصادی، آغاز و در ارتباط با تامین نیازهای اساسی روستاییان و رفع فقر ادامه یافت و سپس مفاهیم پایداری، توسعه همه جانبه روستایی و توسعه انسانی روستاها وارد ادبیات توسعه روستایی شد که بیشتر بر توسعه درونی، مشارکتی و خلاقانه تاکید می‌کند. نکته‌ای که در اینجا محل پرسش است این که آیا راهبرد گردشگری روستایی، لازم است تابعی از راهبردهای توسعه روستایی باشد یا این که می‌تواند تعیین کننده مسیر و رویکرد تازه‌ای باشد. ضمن اینکه این رویکردها از سوی محققان دیگر کشورها ارائه شده و نمی‌تواند در همه کشورها، صادق باشد.
 - باید بین مفاهیم «گردشگری روستایی» و «گردشگری در مناطق روستایی» تفاوت قائل شد. تفاوت این دو مفهوم در این است که گردشگری در مناطق روستایی شامل همه فعالیت‌های گردشگری است که در محیط روستا و حوزه نفوذ آن صورت می‌گیرد اگرچه ممکن است این فعالیتها با شرایط روستا سازگار نبوده و ریشه در ساختار روستا نداشته باشد، اما گردشگری روستایی به فعالیت‌های گردشگری مبتنی بر ساختار و ماهیت روستا اطلاق می‌شود. این به معنی آن است که باید بین اثرات مستقیم گردشگری با اثرات غیرمستقیم آن، که می‌تواند ناشی از فعالیت‌های غیرگردشگری مانند رشد خانه‌های دوم باشد، تفاوت قائل شد.
 - موضوع مهم دیگر این که، آیا گردشگری به عنوان یک راهبرد جایگزین اقتصاد کشاورزی در روستا مطرح شده یا یک مکمل و توسعه دهنده کشاورزی و یا یک ارزش افزوده اقتصادی در روستاها است؟
 - ساختار گردشگری روستایی در ایران با دیگر کشورها، از جمله با کشورهای اروپایی و آمریکا تفاوت‌های آشکاری دارد که این مسئله به تفاوت ساختار روستاها در ایران و سیستم و رویکرد گردشگری در مناطق روستایی برمی‌گردد. طبیعی است که این تفاوت در ساختار و فرایندها، تفاوت در نحوه ارزیابی اثرات گردشگری در روستاها را نیز به دنبال خواهد داشت.
 - موضوع مورد بحث دیگر، نگرش سیستمی به روستا و گردشگری روستایی است. در نگاه سیستمی، محیط روستا، جامعه روستایی، کارآفرینان بومی و غیربومی، نهادهای گردشگری و گردشگران، اجزای مهم سیستم گردشگری را تشکیل می‌دهند. گردشگری روستایی باید به گونه‌ای باشد که همه اجزای سیستم در یک فرایند منطقی، از منافع حاصل از آن، بهره‌مند شوند.

گردشگری در مناطق روستایی، ضرورت شناسایی ابعاد و معیارهایی که تعیین کننده این اثرات در مناطق روستایی کشور باشد، ضرورتی اجتناب ناپذیر است. به منظور بررسی وضعیت ارزیابی اقتصاد در حوزه گردشگری روستایی، نیاز به بررسی پیشینه مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در این ارتباط است. از آنجایی که مدل پیشنهادی ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی برای ایران ارائه شده است، لذا پیشینه پژوهش در سطح داخلی بررسی شده است. از دهه ۸۰، مطالعات مختلفی در حوزه اثرات گردشگری روستایی در کشور صورت گرفته است و در این مدت ۱۵ ساله، از ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست‌محیطی و با رویکرد پایداری و غیره در مناطق روستایی متعدد کشور در سطح روستا، دهستان و بخش و شهرستان و در سطح ملی انجام شده است. در اینجا مجموعه مطالعات و پژوهش‌های مرتبط با گردشگری روستایی در قالب مقاله، پایان‌نامه و طرح پژوهشی و کتاب بررسی شد. یکی از جامع‌ترین مطالعات در خصوص تعیین معیارها و شاخص‌های توسعه اقتصاد گردشگری روستایی مربوط به پژوهش رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹) در خصوص فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در کشور اشاره کرد که در اینجا شاخص‌های مختلف گردشگری روستایی در بخش‌های مختلف تدوین شده است. در بخش سیستم اقتصادی، دو زیرسیستم مهم پایداری اقتصادی و پایداری ساختار تولیدات گردشگری تعیین گردید. این زیرسیستم و شاخص‌های مرتبط از طریق نظرات خبرگان ارزش‌گذاری نیز شد. زیرسیستم اقتصادی شامل دو مولفه عدالت و رفاه اقتصادی و ثبات اقتصادی و زیر سیستم ساختار تولیدات شامل مولفه کیفیت فرآورده‌ها و خدمات گردشگری بود. مطالعاتی نیز به صورت کلی در خصوص وضعیت کلی اقتصاد گردشگری روستایی انجام شده است، اما بخش قابل توجهی از پژوهش‌ها به صورت موردی در مناطق مختلف روستایی کشور انجام گردیده است که به دنبال ارزیابی اثرات گردشگری در بخش‌های مختلف

- ابعاد اقتصادی گردشگری روستایی، بسیار وسیع بوده و با توجه به ساختار روستا و حوزه نفوذ آن، این تفاوت‌ها می‌تواند دامنه‌های متفاوتی نیز داشته باشد. ابعاد اقتصادی مورد نظر در گردشگری روستایی باید به گونه‌ای باشد که تامین‌کننده رفاه و توسعه روستاها بوده و ضمن حفظ کارکرد موثر روستا، گزینه مطلوبی برای توسعه روستا باشد. فرصت پیش روی گردشگری برای دستیابی به منافع اقتصادی، محیطی و اجتماعی، به درک ماهیت صنعت گردشگری در گذشته، اتخاذ بهترین تصمیمات ممکن برای وضعیت کنونی و در نظر داشتن روندهای فکری برای آینده گردشگری بستگی دارد (ادگل سر و همکاران^۱، ۱۳۹۲: ۲۶). و با توجه به این نکته که گردشگری فعالیتی است که در سراسر دنیا جریان دارد که دارای اهمیت و اثرات اقتصادی گسترده‌ای است. از طرفی، اهمیت اقتصادی گردشگری بین‌المللی با توجه به گستره فعالیت گردشگری بین‌المللی و نیز سطح وابستگی اقتصاد به آن، می‌تواند در سطوح جهانی، منطقه‌ای، ملی و زیر مجموعه سطح کشوری مورد بررسی قرار گیرد (مایک و تعظیم^۲، ۱۳۹۴: ۲۴۵). برای ارزیابی و بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی تلاش‌های زیادی صورت گرفته است که سیستم حساب‌های اقماری^۳ (TSA)، ضریب تکاثری و مدل تعادل عمومی نمونه‌هایی از آنها محسوب می‌گردد. بیشتر این روش‌ها به این دلیل که تنها با تکیه بر اعداد خام (که از مراکز آماری هر کشوری اخذ می‌شود) اثرات اقتصادی گردشگری را مذاقه می‌کنند، مورد انتقاد قرار گرفته‌اند. هم‌چنین استفاده از این روش‌ها در مناطق روستایی، محلی و کوچک از لحاظ اقتصادی به صرفه نیست. اضافه بر این که استفاده از روش‌های کیفی‌تر در مناطق روستایی و کوچک (مطالعات میدانی، مصاحبه با صاحبان مشاغل و دست‌اندرکاران امر گردشگری) به واقعیت نزدیک‌تر خواهد بود. بر اساس این رویکرد، به منظور ارزیابی اثرات اقتصادی

1. Edgell Sr et al.

2. Mike and Tazim

3. Tourism Satellite Accounts

افزایش رضایت جامعه از درآمد و افزایش درآمد شاغلان، جذب نیروی مازاد بخش کشاورزی، افزایش قدرت خرید محلی، ایجاد بنگاههای اقتصادی کوچک، امکان ارائه خدمات گردشگری و افزایش حمایت از سرمایه‌گذاران کوچک بود. سنجاسی قیداری و همکاران (۱۳۹۳) در بررسی پایداری مقاصد گردشگری روستایی از دیدگاه اجتماعات محلی دهستان درب گنبد شهرستان کوه‌دشت، هفت بُعد اقتصادی شامل سرمایه‌گذاری، درآمدزایی، اشتغال‌زایی، کارآفرینی و خدمات و همچنین ابعاد اجتماعی - فرهنگی، کالبدی و زیست محیطی را بررسی کرده است که نشان از بالاترین تاثیرات در حوزه ابعاد اقتصادی است. قربانی و همکاران (۱۳۹۳) در ارزیابی اثرات منفی گردشگری در روستای کندوان، به متغیرهای اقتصادی همانند ایجاد شکاف درآمدی، افزایش هزینه‌های زیرساخت‌ها و خدمات، جابه‌جایی نیروی کار، فصلی شدن درآمد خانوار، افزایش قیمت کالاها و اجناس و افزایش قیمت زمین و مسکن اشاره کرده است. اکبری‌ان رونیزی و بدری (۱۳۹۴) در بررسی آثار توسعه گردشگری بر روستاهای منطقه لواسانات تهران، متغیرهای محیطی و اجتماعی را در کنار متغیرهای اقتصادی شامل ایجاد اشتغال، تنوع فرصت‌های شغلی، اشتغال برای زنان، ایجاد درآمد برای ساکنان، بهبود وضعیت اقتصادی، کاهش فقر و سرمایه‌گذاری در روستا و افزایش قیمت کالا و خدمات اشاره کرده است. قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۴) اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستای ده بالای دهستان شیرکوه استان یزد را از منظر شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی - زیست محیطی بررسی کردند که متغیرهای اقتصادی شامل اشتغال‌زایی، بهبود درآمد، افزایش قیمت زمین و اجناس، گسترش سوداگری زمین، افزایش ساخت و ساز، بهبود کمی و کیفی صنایع دستی، تغییر الگوی کشت و تغییر در ترکیب دام است. گودرزی و جمعه‌پور (۱۳۹۴) در بررسی نقش گردشگری در رفع فقر و توسعه پایدار اجتماع محلی روستای شهرک ولی‌عصر مرودشت، به عوامل و متغیرهای اقتصادی بهبود معیشت، اشتغال مستقیم و غیرمستقیم،

از جمله بخش‌های اقتصادی بود. برای مثال کرمی دهکردی و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی عوامل موثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستائیان چهارمحال بختیاری، به هفت عامل مهم برنامه‌ریزی دولتی، مشارکت، عوامل فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی، محیط زیست، امنیت و آرامش اشاره کرده است. سامیان و بلالی (۱۳۹۲) در بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی گردشگری در روستای فرجین همدان، با استفاده از رویکرد سیستمی به این نتیجه رسید که افزایش فروش و تولید صنایع دستی و ایجاد فرصت‌ها و درآمد، سطح امنیت، فروش بهتر محصولات کشاورزی، افزایش نگرانی از دستبرد زدن به محصولات و افزایش ازدحام و شلوغی روستا از مهمترین اثرات در این زمینه است. بورقانی فراهانی و همکاران (۱۳۹۲) در تحلیل شاخص‌های موثر بر توسعه گردشگری روستایی گرمه شهرستان خور و بیابانک اصفهان، عوامل اقتصادی مانند زیرساخت‌ها، امکانات رفاهی اقامتی و پذیرایی، امکانات بهداشتی - درمانی، مناسب بودن هزینه‌ها، بازاریابی گردشگری روستایی، صنایع دستی و وجود مراکز خرید، بررسی کرده و به این نتیجه رسیدند که شاخص‌های امکانات رفاهی، مناسب بودن هزینه‌ها و بازاریابی از شرایط مطلوبی برخوردارند اما در مقابل، صنایع دستی، امکانات بهداشتی - درمانی، مراکز خرید و زیرساخت‌ها نیاز به توجه بیشتر دارند. سجادی و احمدی (۱۳۹۲) اثرات گردشگری بر کلیه نواحی روستایی شهرستان فومن را بررسی کرده است که در این ارزیابی در کنار عوامل محیطی و کالبدی، عوامل اقتصادی نظیر افزایش درآمد دستگاه‌های دولتی، اشتغال فصلی و پاره وقت روستائیان، مهاجرپذیری منطقه و رونق بازارهای محلی و صنایع دستی، تاثیرات مهمی در روستا بر جای گذاشتند. اکبری سامانی و همکاران (۱۳۹۲) به ارائه شاخص‌های اقتصادی ارزیابی پایداری گردشگری روستایی و ارزیابی آن در نواحی روستایی بخش سامان شهرکرد پرداخته‌اند. شاخص‌های اقتصادی مورد بررسی شامل کاهش بیکاری و افزایش اشتغال زنان و جوانان در گردشگری،

مدون در خصوص این روستا، و در نهایت تغییرات اقلیمی شدید در سال‌های اخیر ذکر کرده‌اند که کشاورزی این روستا را با بحران مواجه کرده است. همچنین در پژوهشی، حسام و همکاران^۲ (۲۰۱۶) به بررسی عوامل تاثیرگذار در سرمایه‌گذاری در روستاهای بخش لاریجان آمل به بررسی این عوامل از دیدگاه سرمایه‌گذاران با استفاده از نظریه داده بنیاد پرداخته‌اند. بر اساس نتایج حاصله از دیدگاه سرمایه‌گذاران عواملی مانند نزدیکی به تهران، اقتصاد و فرهنگ، سیاست‌گذاری‌ها، تبلیغ‌ها و نهادها و عناصر اجتماعی در سرمایه‌گذاری این بخش موثر هستند. البته مطالعات متعددی در حوزه گردشگری روستایی انجام شده که بیشتر آنها مشابه هم به صورت اثرسنجی گردشگری در روستاها مختلف و همچنین تعیین راهبرد و غیره است. در پژوهش انجام گرفته توسط لی و همکاران^۳ (۲۰۱۴) که با استفاده از روش داده بنیاد انجام شده است، به نقش سازمان‌های واسط بین گردشگران و جوامع محلی پرداخته‌اند. نتایج حاکی از این است که سازمان‌های واسطه می‌توانند در آموزش مردم محلی در برخورد مناسب با گردشگران موثر هستند.

با بررسی پیشینه پژوهش‌های مرتبط با اقتصاد گردشگری روستایی مشخص شد تاکنون هیچ مدل جامعی در ارتباط با ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی، با در نظر گرفتن رویکردهای مختلف ارائه نشده یا حداقل نگارندگان در مطالعات خود به آن دست نیافتند. تنها در یک پژوهش به بررسی شاخص‌ها و معیارهای اثرات گردشگری روستایی در سطح ملی پرداخته شده که بخشی از این شاخص‌ها نیز مربوط به شاخص‌های اقتصادی است و محقق با استفاده از نظرات نخبگان آن را ارزشیابی کرده است. اما این پژوهش را نمی‌توان یک مدل ارزیابی محسوب کرد چرا که مدل باید ضمن اینکه نتیجه تجربیات میدانی باشد، باید مشخص‌کننده وضعیت کلی روستا در زمان حال و تعیین چشم‌انداز و موقعیت آن بوده و

زیرساخت‌ها، دسترسی به مراکز درمانی، رونق محصولات کشاورزی، افزایش قیمت زمین و مواد غذایی و مهاجرت اشاره کرده است. همچنین جلالیان و همکاران (۱۳۹۴) در بررسی اثرات توسعه گردشگری بر روستای هجیج، از طریق روش تحلیل عاملی، شش عامل مهم را شناسایی کردند که در این میان به سه عامل مهم اقتصادی شامل توسعه اقتصادی (افزایش درآمد و پس انداز، سرمایه‌گذاری، اشتغال)، توسعه خدمات (تنوع شغلی، کاربری اراضی، توسعه راهپای ارتباطی) و افزایش هزینه‌ها (هزینه‌های زندگی، قیمت زمین و توزیع ناعادلانه منافع گردشگری) اشاره کرده است. همچنین مطالعاتی نیز در ارتباط با اثرات اقتصادی گردشگری به صورت کلی انجام شده که می‌توان به صالحی و همکاران (۱۳۹۳) در بررسی تاثیر گردشگری در توسعه پایدار نواحی روستایی دهستان دوهزار تنکابین، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۳) در تحلیل عوامل موثر بر کارآفرینی گردشگری روستایی در سه روستای شهرستان فیروزکوه، زرافشانی و همکاران (۱۳۹۲) در بررسی نقش گردشگری در ارتقای شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی منطقه ریجاب کرمانشاه، ابراهیمی کوهینه و ایزد (۱۳۹۳) در تحلیل اثرات گردشگری بر دهستان کسلیمان مازندران و عنابستانی و همکاران (۱۳۹۲) در بررسی آثار اقتصادی، کالبدی، زیست محیطی و اجتماعی گردشگری در سکونتگاههای روستایی دشت ارژن فارس اشاره کرد که همگی به اثرات مثبت اقتصادی گردشگری در کنار برخی اثرات منفی محدود، اذعان کردند. در پژوهشی دیگر پاپ‌زن^۱ و همکاران (۲۰۱۲) به بررسی مشکلات روستایی گردشگری در روستای یاسه چاه با روش داده بنیاد پرداخته‌اند. نتایج حاکی از این است که مردم این روستا از مواردی مانند؛ مشکلات زیرساختی، کمبود امکانات بهداشتی، کمبود جذابیت‌های فرهنگی که باعث جذب گردشگران شود، نبود فهم درست از گردشگری، نبود طرح و برنامه مشخص و مدون در این روستا در خصوص گردشگری، فقدان تحقیقات علمی و

2. Hesam et al.

3. Lee et al.

1. Pop zan

به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد شده است، به طوری که طی سال‌های اخیر در سراسر اروپا برای رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی حاشیه‌ای و یا روستاهایی که با کاهش فعالیت‌های کشاورزی سنتی رو به رو شده‌اند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (شارپلی، ۲۰۰۲: ۲۳۳). فضای روستایی یک مقصد کاملاً گردشگری است که افراد را با علایق متفاوتی جذب می‌کند و سود قسمت‌های مختلف گردشگری می‌تواند حیاتی باشد (مولرا و آلبادجو^۲، ۲۰۰۷: ۷۶۴). هم‌چنین گردشگری روستایی منجر به افزایش درآمد و ایجاد اشتغال می‌شود (مستوفی الممالکی، ۱۳۷۶: ۴۵۱). روستاییان به دلیل داشتن درآمدهای کمتر نسبت به مناطق شهری و برخورداری از خدمات اجتماعی ناچیز و عدم وجود امنیت شغلی و اقتصادی، در مجموع آسیب‌پذیرتر از مناطق دیگر است (بوشهری، ۱۳۸۱). این مسئله، موجب مهاجرت روستاییان نیز می‌شود. بنابراین مفهوم و هدف توسعه روستایی، در واقع رفع محرومیت و فقر روستایی و ایجاد فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی برای آنان است (طیبیان، ۱۳۷۸). به همین دلیل گردشگری روستایی یکی از زمینه‌هایی است که می‌تواند در توسعه و رفع فقر در روستا موثر بوده و به روند توسعه روستایی کمک شایانی کند (شارپلی، ۱۳۸۰: ۸). از سوی دیگر توسعه روستایی را می‌توان عاملی در بهبود شرایط زندگی افراد متعلق به قشر کم درآمد ساکن روستا و خودکفاسازی آنان در روند توسعه کلان کشور دانست (ازکیا، ۱۳۸۱)، به طوری که درآمدها و فواید اقتصادی ناشی از گردشگری می‌تواند نقش مهمی در تسریع روند توسعه روستا و پایداری افراد در روستا ایفا کند. تدوام استقرار افراد در روستا به معنی حفظ سرچشمه‌های اقتصادی و فرهنگی و تمدن روستا است (اکبری و بمانیان، ۱۳۸۷: ۱۳۳). گردشگری چه در سطح بین‌المللی و چه در سطوح پایین‌تر، امکان توسعه اقتصادی نواحی مختلف را فراهم می‌کند و به همین دلیل، بیشتر کشورهای

قابل مقایسه با مناطق دیگر باشد که این پژوهش فاقد آن است. ضمن اینکه به نظر می‌رسد در این پژوهش به برخی شاخص‌ها و معیارها، اشاره نشده یا کمتر به آن بها داده شده است. سایر پژوهش‌ها نیز به صورت محلی یا منطقه‌ای بوده و شامل بخش محدودی از معیارها با ارزیابی‌های محلی است.

از دیدگاه آمیشتی نیز توجه کمتری به مقوله گردشگری روستایی و مدیریت بهینه آمایش فضا و منابع گردشگری شده است و ضرورت دارد تا مقصدهای گردشگری روستایی در این ارتباط بررسی شود. چنانچه معیارها و شاخص‌های موثر در اقتصاد گردشگری روستایی، در قالب یک مدل یا الگو ارائه شود، می‌تواند جایگاه اقتصاد گردشگری در یک روستا، برنامه‌ریزی‌های مرتبط با آن روستا، ارائه طرح‌ها و پروژه‌ها و هم‌چنین تعیین چشم‌انداز اقتصادی روستاها را مشخص نماید. در واقع مدل‌ها می‌تواند راهنمای مناسبی برای فرایندها و ساختارهای گردشگری در کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت روستا باشند. جایگاه چنین مدلی در اقتصاد گردشگری روستایی، یک خلاء به حساب می‌آید و این مدل تدوین شده باید جوابگوی رویکردهای توسعه روستایی، تفاوت‌های موجود در گردشگری روستایی، جایگاه گردشگری روستایی و ماهیت آن بوده و از طرفی در برگیرنده کلیه ابعاد اقتصادی گردشگری روستایی باشد. بنابراین، ارائه یک مدل جامع ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی در کشور که بتواند زمینه‌ساز ارزیابی اقتصاد گردشگری روستا و برنامه‌ریزی معقول در این زمینه باشد، ضروری است. هدف و پرسش اصلی این پژوهش ارائه مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی در کشور و نحوه تدوین و ارائه آن است.

مفاهیم، دیدگاهها و مبانی نظری:

توسعه روستایی وابسته به مسائل گوناگون اقتصادی و اجتماعی، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اتخاذ شده و همکاری و مشارکت گروههای مختلف روستایی است (ترلوین^۱، ۲۰۰۳: ۳۲۸). از گردشگری روستایی

2. Molera & Albadejo

1. Terluin

و سپس با پژوهش‌های دامنه‌دار گلاسر^۴ (۱۹۷۸) ادامه یافت (چامتزکی^۵، ۲۰۱۳). روش نظریه مبنایی یا همان گراند تئوری^۶ که مبتنی بر رویکرد استقرایی است که در پژوهش‌های ارائه شده در غرب به صورت مختصر (GT) عنوان می‌شود و در تحقیقات توسعه‌ای و کاربردی نیز کاربرد زیادی دارد و از این روش برای درک فرایندهای اجتماعی و اقتصادی استفاده می‌شود (پاپ زن و همکاران، ۲۰۱۲: ۲۸۲). امروزه استفاده از این روش کیفی در حال افزایش است (والش^۷، ۲۰۱۴: ۱). این روش به ترتیب شامل مراحل طرح تحقیق، گردآوری داده‌ها، تنظیم داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها و طراحی مدل است (قبادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۲). روش نظریه مبنایی به منظور ارائه یک نظریه یا مدل به کار می‌رود و با استفاده از روش‌های متعدد گردآوری داده‌ها، عبارات و مفاهیم مرتبط با موضوع، شناسایی و از طریق روش‌های همبستگی و ارتباطات علی - معلولی، به تعیین مفاهیم و معیارها، مقوله‌های اولیه و مقوله‌های نهایی و در نهایت تدوین نظریه و مدل اقدام می‌کند. با این حال از این روش برای تعیین معیارها و مقوله‌ها نیز می‌توان استفاده کرد. طبق نظر لاپان^۸ (۲۰۱۱) این روش را دارای ویژگی‌های رفت و برگشتی، تعاملی و مقایسه‌ای برای ایجاد یک نظریه می‌داند. به طوری که در این روش، محقق به سمت واقع‌گرایی، حرکت کرده و دقت خود را بالا می‌برد و انعطاف‌پذیری بیشتری از خود نسبت به رویکرد پوزیتیویستی نشان می‌دهد (آندرسون و همکاران^۹، ۲۰۱۶: ۴۶).

در این پژوهش، از ترکیب روش نظریه مبنایی و نظر خبرگان و کارشناسان، معیارها و مقوله‌ها، شناسایی و مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی تدوین شد. جامعه آماری پژوهش نیز از منظر کارشناسان، شامل کلیه پژوهشگران و کارشناسانی است که در حوزه گردشگری روستایی صاحب‌نظر

جهان به اهمیت گردشگری در اقتصاد جهانی از نظر نقش آن در درآمد و اشتغال توجه کرده‌اند (رضوانی، ۱۳۸۷: ۹۰). یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار گردشگری، بُعد اقتصادی آن است، به این ترتیب که موضوعات اصلی پایداری اقتصادی شامل منافع اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصاد محلی، رشد اقتصادی کنترل شده، بهبود روابط محلی، منطقه‌ای و توزیع عادلانه منافع اقتصادی در اقتصاد محلی است (مک اینتایر^۱، ۱۹۹۳: ۲۵). هم‌چنین بُعد اقتصادی گردشگری پایدار، بر درآمد مناسب، ثبات قیمت کالاها و خدمات و برابری فرصت‌های شغلی در جامعه دلالت دارد (مک کول^۲، ۱۹۹۵: ۲۹). نکته حائز اهمیت دیگر، این که اقتصاد گردشگری به عنوان یک فعالیت پویا و چندوجهی، بر پایه ظرفیت‌ها و توان‌های طبیعی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی سرزمین پایه‌گذاری می‌شود (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۵). در راستای بهبود اقتصاد محلی، لزوم بررسی ظرفیت‌ها و توان‌های مختلف اقتصادی مناطق روستایی که مهدوی و همکاران آنها را شامل سرمایه‌های جغرافیایی، کیفیت مناظر طبیعی و آثار تاریخی و فرهنگی می‌دانند (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۰) ضروری است.

روش تحقیق

این پژوهش از منظر اینکه به دنبال تعیین و ارائه یک مدل سنجش اثرات اقتصاد گردشگری روستایی و معیارهای مرتبط است، یک پژوهش بنیادی و از آنجایی که به دنبال شناخت این اثرات در روستای ابیانه است، یک پژوهش کاربردی محسوب می‌شود. روش گردآوری داده‌های پژوهش، به صورت پیمایشی است. در این روش، از روش نظریه مبنایی و ارزیابی خبرگان برای تدوین و ارائه مدل سنجش اثرات اقتصاد گردشگری روستایی استفاده شده است. روش نظریه مبنایی ابتدا توسط کلاسر و استراوس^۳ در سال ۱۹۶۷

4. Glasser
5. Chametzky
6. Grounded theory
7. Walsh
8. Lapan
9. Anderson et al

1. MCintyre
2. MCcool
3. Clous & straws

گردشگری روستایی و اثرات آنها در اقتصاد روستاها انجام و با ترکیب مطالعات نظری مرتبط با بیش از ۱۵۰ مقاله معتبر ملی و بین‌المللی در حوزه گردشگری روستایی تهیه گردید. در همه این موارد، مجموعه نکات در قالب عبارت و جمله ثبت شده و سپس تبدیل به مفهوم و معیارهای جزئی گردید. در واقع مجموعه جملات و عبارات با توجه به ارتباطات و روابطی که نسبت به هم دارند، بررسی و تبدیل به مفهوم و در واقع یک معیار شدند. پس از بررسی مطالعات، در نهایت، معیارها و شاخص‌ها، شناسایی شده و به منظور ارزیابی و ارزش‌دهی آنها، از ۱۵ کارشناس خبره در حوزه گردشگری روستایی که سوابق پژوهشی در این حوزه نیز داشتند، نظرخواهی شده و از کارشناسان خواسته شد ابتدا چنانچه معیارهایی را در اقتصاد گردشگری روستایی تاثیرگذار می‌دانند که در معیارهای تعیین شده به آنها وجود ندارد، به جدول معیارها اضافه نموده و سپس کلیه معیارها را بر حسب میزان اهمیت از ۱ تا ۱۰ وزن دهی کنند. بدین ترتیب از مجموع روش‌های کمی و کیفی، کلیه مفاهیم و معیارها و ارزش آنها حاصل شدند.

به منظور تعیین مقوله‌های مدل (معیارهای اصلی)، به بررسی ارتباطات و روابط علی - معلولی و ارتباطات شبکه‌ای آنها پرداخته شد. در واقع در اینجا نیز به شیوه روش نظریه مبنایی عمل گردید. معیارها و شاخص‌هایی که مرتبط با این مقوله‌ها بودند، در قالب یک مفهوم مشترک درآمده و یک مقوله را تشکیل دادند. به منظور ارزشیابی و وزن دهی این عوامل یا خوشه‌ها، از طریق پرسشنامه از ۱۵ کارشناس خبره گردشگری روستایی نظرخواهی شد. کارشناسان این عوامل را از بازه ۱ تا ۱۰ (کمترین تا بیشترین اهمیت) ارزش‌گذاری کردند. همچنین از آنها خواسته شد چنانچه هر یک از عوامل تعیین شده از نظر آنها نامناسب یا بی‌ارتباط هستند، مشخص نمایند یا این که معیارهای مورد نظر خودشان را اضافه نمایند.

هستند که ۱۵ کارشناس که در حوزه اقتصاد گردشگری روستایی صاحب پژوهش و فعالیت بودند، برای نمونه انتخاب شدند. جامعه آماری در روش نظریه مبنایی نیز، شامل کلیه فعالان و گردشگران و ساکنان روستاهای هدف گردشگری کشور بودند که با استفاده از روش گلوله برفی، از تعدادی از گردشگران، ساکنان و مردم روستاهای ابیانه، مصر، گرمه، سولقان، اورامان تخت، نایبندان، گازرخان و شمشک، نمونه‌گیری جهت مطالعات انجام شد.

مراحل تدوین این مدل به شرح زیر است:

- در ابتدا از طریق روش نظریه مبنایی، به بررسی عوامل و فاکتورهای اثرگذار در اقتصاد گردشگری روستایی پرداخته شد. در روش نظریه مبنایی از مجموعه منابع موجود اعم از منابع نظری و کتابخانه‌ای، مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌ها و مطالعات میدانی از نمونه‌های اقتصاد گردشگری روستایی برای تعیین معیارها استفاده شد. در بخش مطالعات نظری، پژوهش‌های متعددی که در حوزه گردشگری روستایی در مناطق مختلف کشور، به ویژه روستاهای مناطق خشک و همچنین مناطق شمال کشور از جنبه‌های مختلف پایداری، زیست محیطی، خانه‌های دوم و غیره مطالعه گردید. در بخش مطالعات میدانی، از مجموع مطالعات میدانی نگارندگان و انجام پژوهش‌های مختلف در طی ۱۰ سال گذشته از روستاهای گردشگری کشور شامل روستاهای ابیانه در اصفهان، گازرخان، اندج، آتان و اوان در الموت قزوین، لزور در فیروزکوه، روستاهای آب اسک و شاهان دشت در شهرستان آمل، قرن آباد گرگان، اورامان تخت کردستان، مصر، فرحزاد، بیاضه، مهرجان و گرمه در خور و بیابانک، شیب دراز در جزیره قشم، نایبندان، خرو علیا و سفلی، نیاز و مهربانی در طبس، سولقان و شمشک در تهران، حصار خرقان در قزوین، کزج و خیمس در خلخال، روستاهای سرودشت، دیلمای گشت، میکال، فرارود، چولاب و کندلات در استان گیلان، روستاهای شهرستان جلفا، و غیره، مصاحبه‌ها، گفتگوها و مشاهداتی در حوزه

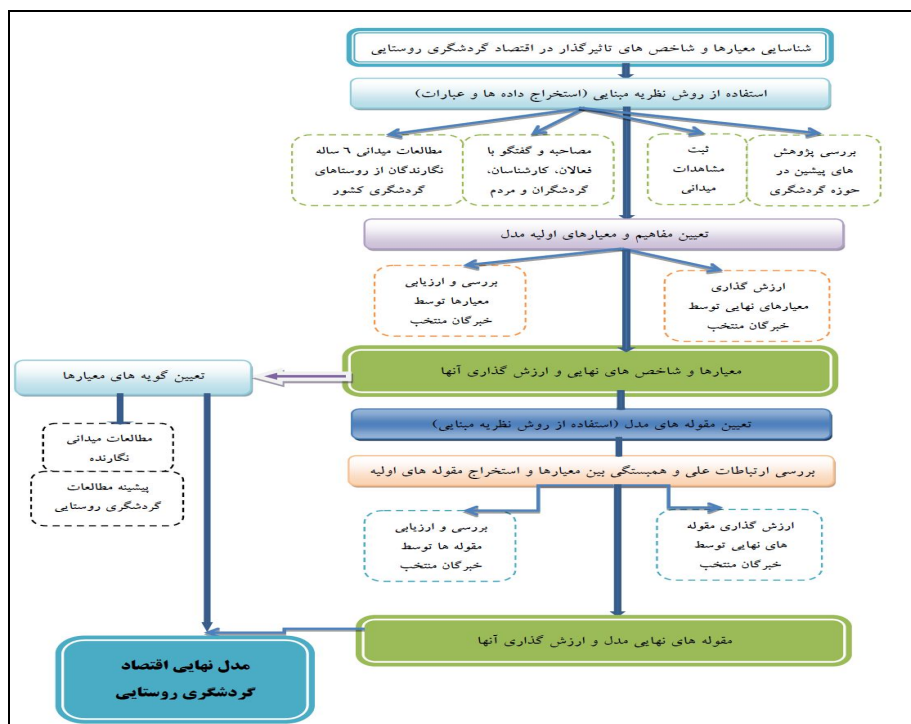
استفاده شده و ارزش گذاری نیز با توجه به اهمیت هر گزینه صورت گرفت.

- در مرحله پایانی به منظور تعیین نتیجه ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی، نمره و ارزش هر گویه بر ارزش هر معیار ضرب شده و ارزش نهایی آن معیارها حاصل می شود. میانگین ارزش هر معیار نیز در ارزش هر مقوله ضرب شده و در نهایت با جمع کلیه ارزش ها، ارزیابی نهایی از اقتصاد گردشگری روستایی مورد مطالعه حاصل می شود. با توجه به مراحل فوق، مدل ارائه شده این پژوهش، با عنوان مدل RETA مطرح می شود که اختصار مدل «ارزیابی گردشگری اقتصاد روستایی» است.

شکل (۱) مراحل کلی تدوین مدل گردشگری اقتصاد روستایی را نشان می دهد:

نتایج کارشناسان در نهایت با داده ها و نتایج قبلی ترکیب شده و عوامل اصلی مدل با ارزش هر یک از آنها مشخص گردید.

- پس از تعیین عوامل و شاخص ها، در مرحله سوم، دامنه اثرگذاری هر متغیر یا شاخص تعیین می شود، به این معنی که دامنه عملکردی و نوع تاثیرگذاری هر عامل در یک منطقه نمونه، به چه صورتی خواهد بود. در اینجا برای تفهیم بهتر مدل، از گزینه های محتمل برای هر متغیر استفاده شده و یک نمره از ۱ تا ۱۰ به هر گزینه یا گویه اختصاص داده شد. با توجه به استاندارد بودن گویه ها و البته حجم بالای گویه ها و گزینه ها، این گزینه ها توسط مطالعات میدانی و مصاحبه ها و از همه مهمتر از مطالعات پیشین در این زمینه

شکل ۲: مراحل تدوین مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی (ماخذ: یافته های پژوهش؛ ۱۳۹۱-۱۳۹۴)

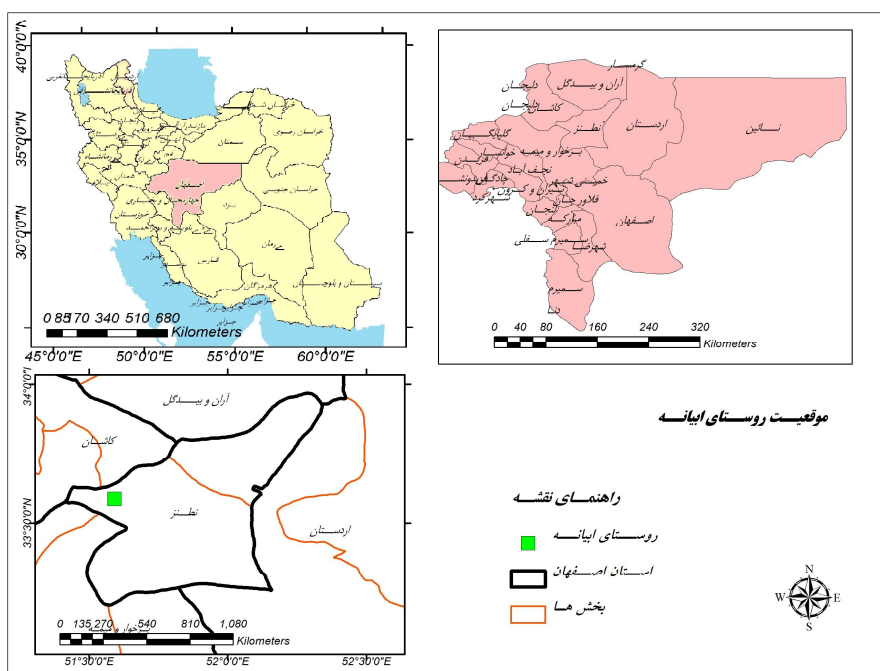
از سطح دریا و روی عرض جغرافیایی ۳۳ درجه و ۳۳ دقیقه شمالی و طول ۵۱ درجه و ۳۵ دقیقه شرقی قرار دارد (خسروی، ۱۳۷۶: ۳۳). از نظر تقسیمات کشوری، ابیانیه روستایی از دهستان برزروود، بخش حومه، شهرستان نطنز و استان اصفهان است. روستای ابیانیه

محدوده و قلمرو پژوهش

روستای ابیانیه در دامنه شمالی کوه کرکس و در ۴۰ کیلومتری شمال غرب نطنز و ۸۰ کیلومتری جنوب غرب کاشان قرار دارد. این روستا در ارتفاع ۲۲۳۳ متر

فرهنگی و پروژه‌های ملی کشور مطرح شد و به عنوان پایگاهی مستقل با مدیریت و تیم کارشناسی و تخصصی آغاز به کار کرد (کسرائیان و عرشی، ۱۳۸۰: ۲۵). قدمت تاریخی، معماری ویژه و بسیار ارزشمند، آداب و رسوم، زبان و گویش و لباسهای اصیل و زیبای آنها که متعلق به دوران صفویه است، این روستا را نسبت به روستاهای دیگر متمایز ساخته و به آن موقعیت ویژه‌ای داده و مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی قرار گرفته است.

در کنار بازمانده‌های تمدن کهن شش هزار ساله سیلک با یادمان‌هایی از دوران ساسانیان، سلجوقیان، صفویان تا قاجار، هزار و پانصد سال تاریخ را هم چون موزه‌ای در خود حفظ کرده است (ابیان، ۱۳۹۲: ۱۲۰). روستای تاریخی ابیان به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد معماری و بافت ارزشمند و کهن آن در تاریخ ۱۳۵۴/۵/۳۰ در فهرست آثار ملی کشور با شماره ۱۳۸۱ به ثبت رسیده است. از نیمه دوم سال ۱۳۸۱ این روستا در فهرست پایگاههای سازمان میراث

شکل ۲: موقعیت روستای ابیان (ماخذ: نگارندگان)

روستایی ارسال شد. این معیارها ضمن ارزیابی، حذف و اضافه توسط کارشناسان، بر اساس بازه ارزشی بین ۱ تا ۱۰ (کمترین تا بیشترین ارزش)، ارزش‌گذاری شدند. در نهایت ۲۱ معیار مهم اقتصاد گردشگری روستایی، تعیین شده و ارزش‌گذاری شدند. در مرحله دوم به منظور تعیین مقوله‌های مهم مدل، این معیارها، از طریق روش نظریه مبنایی، مقایسه و ارزیابی شدند و با ارزیابی و ارزش‌گذاری توسط ۱۵ کارشناس پژوهش، پنج مقوله مهم اقتصاد گردشگری روستایی تعیین شدند:

بحث اصلی

به‌منظور تعیین مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی RETA، در ابتدا بر طبق روش پژوهش، داده‌های لازم در حوزه اقتصاد گردشگری روستایی گردآوری شده و پس از حذف موارد تکراری، مشابه و ناسازگار، ۵۰ مفهوم در حوزه اقتصاد گردشگری روستایی حاصل شد. از طریق برقراری ارتباطات بین مفاهیم و تعیین روابط علی - معلولی و همبستگی بین آنها، ۲۶ معیار مهم ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی حاصل شده و جهت بازبینی و ارزش‌دهی به آنها، به ۱۵ کارشناس خبره در حوزه گردشگری

- بازساخت اقتصادی گردشگری روستایی: بازساخت اقتصادی به معنای نقش گردشگری در تغییر ماهیت یا کارکرد اقتصاد روستاها است و این که فعالیتهای گردشگری تا چه میزان توانسته است بر روند و سیستم اقتصادی روستا تاثیر گذاشته و آن را از حالت سنتی خود به شکل جدیدتری تغییر داده و در واقع یک اقتصاد جایگزین را ایجاد نماید.
 - ساختار گردشگری کشاورزی: گردشگری کشاورزی یکی از مهمترین ارکان گردشگری یک روستا است. با توجه به اینکه کشاورزی کارکرد اصلی اقتصاد یک روستا محسوب می‌شود، مهمترین رکن توسعه یک روستا، تقویت ساختار کشاورزی در کنار سایر فعالیتها است. گردشگری کشاورزی می‌تواند موجبات تنوع محصولات کشاورزی، افزایش اشتغال و همچنین فراهم کردن بازاری برای فروش محصولات کشاورزی را فراهم نماید.
 - ساختار گردشگری غیرکشاورزی: با توجه به ضرورت صنعتی‌سازی و گسترش خدمات در روستا به‌عنوان فعالیت‌های جایگزین، اهمیت گردشگری در ایجاد یا توسعه فعالیت‌های جایگزین کشاورزی افزایش می‌یابد. گردشگری غیرکشاورزی می‌تواند در زمینه تولید درآمدهای جایگزین کشاورزی و اشتغال و ایجاد فعالیت‌ها و واحدهای مختلف در حوزه صنعت و خدمات، نقش مهمی را ایفا نماید.
 - مشارکت جامعه بومی: مشارکت، عنصر اساسی در کلیه امور روستایی بوده و پایه مهمی برای توسعه بومی و درون‌زا در روستا است. مشارکت مردم در طرح‌ها و برنامه‌های گردشگری در روستا، می‌تواند ضمن آگاه کردن آنها از ماهیت و دامنه فعالیت‌ها، سهم آنها از منافع گردشگری را افزایش داده و روند تحقیقات و اجرای فعالیت‌های گردشگری در روستا را تسریع کند. البته نباید فراموش کرد در اینجا تاثیرات گردشگری در مشارکت مردم در کلیه فعالیت‌های اقتصادی مورد نظر است.
 - پایداری اقتصادی: این مقوله به آینده فعالیتهای گردشگری مربوط است. در روستاها که سیستم توسعه گردشگری دارای حساسیت و شکنندگی است، نگهداشت و پایداری آن بسیار حائز اهمیت است. اینکه گردشگری چه تصویری از یک روستا را در ذهن مخاطبان ایجاد می‌کند و چگونه بر پایداری اقتصادی و زیست‌محیطی روستا تاثیر می‌گذارد، باید در این بخش بررسی شود.
- نتایج ارزش‌گذاری مقوله‌ها توسط کارشناسان نشان می‌دهد که مقوله‌های مشارکت جامعه بومی در فعالیتهای اقتصادی و پایداری اقتصادی، از اهمیت بیشتری نسبت به سایر مقوله‌ها برخوردار است که این مسئله حکایت از آن دارد که اثرات گردشگری در پایداری روستا و درگیر کردن مردم در فعالیت‌های اقتصادی از جمله گردشگری، اهمیت بیشتری نسبت به اثرات کوتاه مدت گردشگری در کشاورزی و سایر فعالیت‌های اقتصادی روستا دارد. این مسئله از آنجا نشأت می‌گیرد که ممکن است توسعه فعالیت‌های گردشگری، موجب رونق درآمد و اشتغال در یک روستا شود، اما این منافع در یک گروه خاص متمرکز شده و موجب توسعه درونی و پایداری روستا نشود. هم‌چنین نتایج ارزش‌گذاری نشان می‌دهد که نقش گردشگری در توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی (صنعتی و خدماتی) مهم‌تر از نقش همین فعالیت در تنوع اقتصاد کشاورزی بوده و در واقع بازساخت اقتصادی در روستا مهم‌تر از حفظ ساختار فعلی تقویت شده است. جدول (۱) نتایج ارزش‌گذاری مقوله‌های مدل اقتصاد گردشگری روستایی را نشان می‌دهد.
- پس از تعیین مقوله‌ها و معیارها، گویه‌ها و درجات اقتصاد گردشگری برای هر معیار نیز مشخص شد و با ترکیب این مقوله‌ها با معیارها و گویه‌ها، مدل نهایی ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی، تدوین شد. جداول (۲)، (۳)، (۴)، (۵) و (۶) بخش‌های مختلف مدل به تفکیک مقوله‌ها را نشان داده است که در اینجا به اختصار تشریح می‌شود.

جدول ۱: اولویت‌بندی مقوله اقتصاد گردشگری روستایی

مقوله	ارزش
میزان مشارکت جامعه بومی در فعالیت‌های اقتصادی	۸
پایداری اقتصادی روستا	۸
بازساخت اقتصادی روستا	۶/۵
ساختار گردشگری غیرکشاورزی	۶/۵
ساختار گردشگری کشاورزی	۵/۵

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۱-۱۳۹۴)

صورت تنوع‌سازی کشاورزی ناشی از گردشگری و توسعه بازار فروش، می‌تواند نقش مهمی در متنوع‌سازی کالاهای کشاورزی و اثرات مثبت اقتصادی در روستاها شود.

میزان سرمایه‌گذاری‌های خصوصی و دولتی: اثر بازساختی گردشگری در اقتصاد روستاها، تنها منحصر به اشتغال و درآمد و فعالیت نیست، بلکه گردشگری می‌تواند در روند سرمایه‌گذاری‌های روستایی نیز نقش آفرین باشند. اگر مسائل سیاسی و فرهنگی کنار گذاشته شود، سرمایه‌گذاران در بخش‌هایی از روستا سرمایه‌گذاری می‌کنند که از مزیت‌های آنها آگاهی داشته باشند و به ویژه برای سرمایه‌گذاران خصوصی سودآوری داشته باشند. با تنوع فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، آگاهی از مزیت‌های روستایی بالا رفته و روند اختصاص بودجه دولتی و همچنین سرمایه‌گذاری از کشاورزی به بخش‌های دیگر پخش می‌شود. این تغییر روند، ممکن است به سوی فعالیت‌های جدید کشاورزی ناشی از گردشگری باشد که البته مطلوب است، اما بهترین حالت این است که گردشگری باعث شود تا ردیف بودجه و سرمایه مجزایی (در کنار حفظ سرمایه‌های بخش دیگر) به فعالیت‌های غیرکشاورزی اختصاص داده شود.

کاربری زمین‌های روستایی: چهارمین اثر بازساختی گردشگری، در کاربری زمین‌های روستایی است. طبیعی است که بیشتر زمین‌های روستایی در کاربری کشاورزی قرار دارد. این در حالی است که به دلیل مشکلات و محدودیت‌های کشاورزی، بسیاری از زمین‌ها نیز بایر و بلااستفاده مانده یا به کاربری مسکونی تبدیل می‌شوند، در حالی که در صورت تنوع

مقوله بازساخت اقتصادی روستا، دارای چهار معیار است:

تنوع فعالیت‌های اقتصادی روستا: این معیار به اثرگذاری گردشگری در تنوع فعالیت‌های اقتصادی در یک روستا اشاره دارد و اینکه گردشگری به چه میزان توانسته است تمرکز فعالیت‌های اقتصادی را از حوزه کشاورزی به سایر بخش‌های اقتصاد شامل فعالیت‌های صنعتی و خدماتی انتقال دهد. بدیهی است که چنانچه فعالیت‌های اقتصادی روستا در کنار کشاورزی، در بخش‌های صنعتی و خدماتی، به ویژه گردشگری نیز گسترش یابد، اثرات مطلوب‌تری دارد. زمانی که صحبت از تنوع است، به معنای حفظ کشاورزی در کنار فعالیت‌های کشاورزی است و اگر گردشگری موجب از بین رفتن یا کم‌رنگ شدن اشتغال کشاورزی شود، از ارزش آن کاسته خواهد شد.

شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصادی جایگزین: این معیار میزان اثرات گردشگری در شکل‌گیری فعالیت‌های جایگزین و مکمل کشاورزی را بیان دارد. فعالیت‌های جایگزین، به معنای طرح B است که در صورت بروز مشکلات در حوزه کشاورزی، بتواند در توسعه اقتصادی روستا موثر باشد. چنانچه این فعالیت جایگزین از نوع غیرکشاورزی و در حوزه خدمات و صنعت باشد، نشانگر اثرات بیشتر گردشگری در جهت جایگزینی این فعالیت‌ها است. نباید فراموش کرد که کشاورزی در یک روستا به هر میزان تقویت شود، نمی‌تواند به تنهایی تامین‌کننده نیازهای اقتصادی روستا باشد، بنابراین ضرورت دارد تا فعالیت‌های صنعتی و خدماتی مانند گردشگری توسعه یابد؛ همچنین باید به نقش صنایع تبدیلی و تکمیلی نیز اشاره کرد که در

روستایی، اهمیت بیشتری دارند. علت این مسئله، ضرورت وجود زمین و اختصاص بهینه کاربری اراضی برای فعالیت‌های اقتصادی متنوع کشاورزی و غیرکشاورزی، است و سایر معیارها به نوعی (البته محدود) وابسته به آن هستند.

فعالیت‌های اقتصادی روستا، این زمین‌ها می‌تواند برای کاربری‌های جدید کشاورزی یا صنعتی و خدماتی به کار رفته و بازدهی زمین‌ها را افزایش دهد. در ارزش‌گذاری معیارهای بازساخت اقتصادی (جدول ۲)، می‌توان گفت که همه معیارها ارزش یکسانی دارند، با این حال معیارهای کاربری زمین‌های

جدول ۲: مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی؛ مقوله بازساخت اقتصادی

۱- بازساخت اقتصادی روستا		۶/۵	
۱-۱- تنوع ایجاد شده در فعالیت‌های اقتصادی	۷	۲-۱- شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصادی جایگزین برای کشاورزی	۷
الف) هیچ تنوعی در فعالیت‌های اقتصادی دیده نمی‌شود.	۰	الف) هیچ فعالیت اقتصادی جایگزینی در کشاورزی ایجاد نشده است.	۰
ب) تنوع نسبی در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی مرتبط با گردشگری شکل گرفته است.	۳	ب) یک نوع فعالیت جایگزین در کنار فعالیت‌های دیگر شکل گرفته است.	۳
ج) تنوع محدودی در برخی از فعالیت‌های کشاورزی مرتبط با گردشگری ایجاد شده است.	۶	ج) چند نوع فعالیت شامل فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی مرتبط با گردشگری یا در اثر گردشگری شکل گرفته است.	۶
د) تنوع قابل توجهی در فعالیت‌های مرتبط یا غیرمرتبط با گردشگری در مجموعه فعالیت‌های اقتصادی ایجاد شده است.	۱۰	د) شکل‌گیری فعالیت‌های جایگزین غیرکشاورزی به ویژه صنعتی، به نحوی که از اتکای صرف مردم به کشاورزی جلوگیری کند.	۱۰
۳-۱- میزان سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی	۷	۴-۱- کاربری زمین‌های روستایی	۷/۵
الف) کاهش سرمایه‌گذاری‌های بخش کشاورزی	۰	موجب تبدیل زمین‌های کشاورزی به فعالیت‌های غیرکشاورزی شده است.	۰
ب) عدم تغییر در روند و سیاست سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی در خصوص توسعه روستایی	۱	بیشتر زمین‌های روستایی بایر بوده یا فقط برای فعالیت‌های کشاورزی استفاده شده است.	۱
ج) هدایت شدن سرمایه‌گذاری‌ها به سمت فعالیت‌های متنوع و جدید مرتبط با کشاورزی در جهت گردشگری	۴	زمین‌های روستایی در جهت افزایش و تنوع تولیدات مرتبط با گردشگری کشاورزی بهره‌بردار شده است.	۴
د) تغییر مسیر سرمایه‌گذاری‌ها به سمت فعالیت‌های غیرکشاورزی در کنار فعالیت‌های کشاورزی	۷	زمین‌های روستایی بایر در جهت ایجاد امکانات مرتبط با گردشگری کشاورزی استفاده شده است.	۷
ر) شکل‌گیری سرمایه‌گذاری مجزا جهت رونق فعالیت‌های غیرکشاورزی به ویژه فعالیت‌های مرتبط با گردشگری	۱۰	زمین‌های روستایی بایر در جهت فعالیت‌های گردشگری غیرکشاورزی بهره‌بردار شده است.	۱۰

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۴)

خود انگیزه مهمی برای ارتقای سطح کیفی محصولات و تنوع آن می‌شود.

- **بازاریابی محصولات کشاورزی:** رونق هر فعالیت کشاورزی، نیازمند به وجود بازارهای فروش محصولات دارد و لازمه یافتن بازار، بازاریابی است. گردشگری ابزار مهمی برای بازاریابی محصولات

مقوله گردشگری کشاورزی، شامل پنج معیار به شرح زیر است:

- **تنوع محصولات کشاورزی:** این معیار به اثرات گردشگری بر تنوع محصولات کشاورزی اشاره دارد. گردشگری کشاورزی موجب رونق مزارع و باغات روستایی و افزایش درآمد کشاورزان شده و

- کشاورزی است چرا که موجب می‌شود تا به جای اینکه محصولات به بازار عرضه شود، بازار به سوی روستاها و مزارع کشیده شود و گردشگران به عنوان بخشی از بازار فروش محصولات کشاورزی تعریف شوند؛ ضمن اینکه گردشگری موجب علاقه و آشنایی محققان، کارآفرینان، سرمایه‌گذاران و مسئولان دولتی با مزیت‌های کشاورزی روستا شده و موجب توسعه بازاریابی محصولات می‌گردد و این گروه‌ها به نوعی معرف این محصولات در بیرون از روستا هستند. اما در اینجا سطح بازاریابی مطرح است. بازاریابی از کوچکترین سطح که به صورت فروش محصولات به گردشگران و مردم در سطح روستا یا دهستان مربوط می‌شود تا سطوح بالاتر شامل برگزاری جشنواره‌ها و فستیوال‌ها و از همه مهم‌تر، ترویج محصولات از طریق رسانه‌های ارتباطی در سطوح منطقه‌ای و ملی و حتی بین‌المللی گسترش پیدا می‌کند. بدیهی است که هر چقدر دامنه بازاریابی گسترده‌تر باشد، اثر مطلوب‌تری بر محصولات کشاورزی خواهد داشت.
- بازارهای فروش محصولات کشاورزی:** علاوه بر بازاریابی محصولات، بازارهای فروش نیز اهمیت چشمگیری دارد. این بازارها ممکن است فقط گردشگران در محل مزرعه یا باغ یا در مجموع در محل کشاورزی باشند یا اینکه این محصولات در بازارهای محلی عرضه شود و در بهترین حالت به صورت سامانمند توسط تعاونی‌ها یا بازارهای بزرگ به فروش برسد.
- وضعیت اشتغال:** تنوع محصولات ناشی از گردشگری، چنانچه با تنوع اشتغال همراه نباشد، نمی‌تواند ضامن توسعه درونی روستا باشد. این تنوع می‌تواند از حیث گروه‌های درگیر اقتصاد روستا بررسی شود. در حالت عادی، افراد میان سال و عده کمی از جوانان به کشاورزی اشتغال دارند، در حالی که بسیاری از جوانان و همچنین زنان و افراد بیکار می‌توانند درگیر در فعالیت‌های کشاورزی باشند.
- مهاجرت:** توسعه گردشگری در یک روستا و اثرات مثبت آن بر اقتصاد آن، موجب افزایش انگیزه مردم، به ویژه جوانان و کاهش مهاجرت به شهرها خواهد شد. در این شرایط، مطلوب‌ترین حالت زمانی است که گردشگری چنان تحولی در اقتصاد یک روستا و محیط آن پدید آورد که موجب شکل‌گیری مهاجرت معکوس، یعنی مهاجرت از شهر به روستا شود، نظیر آن چیزی که در روستاهای مناطق کویری نظیر مصر مشاهده می‌شود که به دلیل توسعه فعالیت‌های گردشگری، افرادی از شهرهای خور و جندق، جهت فعالیت و کار به روستا مهاجرت کردند.
- در ارزش‌گذاری معیارهای این مقوله (جدول ۳)، معیار مهاجرت مهم‌ترین اثر را در توسعه اقتصاد گردشگری روستایی دارد، چرا که در واقع این مهاجرت نتیجه تنوع در محصولات کشاورزی، اشتغال و بازاریابی است. بازاریابی نیز به دلیل اهمیت بالا در خروجی و بازدهی اقتصاد، اهمیت بالایی دارد.

جدول ۳: مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی؛ مقوله ساختار گردشگری کشاورزی

۲- ساختار گردشگری کشاورزی			
۵/۵			
۶/۵	۱-۲- تنوع محصولات کشاورزی در اثر گردشگری	۵	۱-۲-۱- بازاریابی برای محصولات کشاورزی
۰	الف) گردشگری موجب تخریب یا کاهش ارزش و نوع محصولات کشاورزی شده است	۰	الف) گردشگری هیچ تاثیری در بازاریابی محصولات کشاورزی نداشته است
۲	ب) هیچ تنوعی در محصولات کشاورزی دیده نمی‌شود.	۱	ب) ارائه و فروش محصولات شناخته شده محلی بین اهالی روستا و روستاهای اطراف
۴	ج) تنوع محدودی در محصولات کشاورزی ایجاد شده است.	۳	ج) نمایش محصولات کشاورزی برای گردشگران ورودی به روستا
۷	د) تنوع نسبی در محصولات کشاورزی مرتبط با گردشگری شکل گرفته است.	۶	د) ارائه و نمایش محصولات کشاورزی برای گردشگران و مسئولان امر گردشگری با برگزاری فستیوال‌ها و

جشنواره‌ها			
۱۰	(ر) معرفی محصولات کشاورزی در سطح منطقه‌ای و ملی به وسیله گردشگران و رسانه‌های ارتباطی و همایش‌ها	۱۰	(ر) تنوع قابل توجهی در محصولات کشاورزی در جهت جذب گردشگران ایجاد شد است.
۶	۱-۴- وضعیت اشتغال	۶	۱-۳- بازارهای فروش محصولات کشاورزی
.	(الف) کاهش شاغلین بخش کشاورزی به خاطر توسعه گردشگری	.	(الف) گردشگری موجب کاهش رونق بازار محصولات شده است
۱	(ب) عدم تحرک در بخش اشتغال کشاورزی	۲	(ب) خرید و فروش محصولات کشاورزی در روستاهای اطراف
۲	(ج) اشتغال برخی از اعضای غیرفعال خانواده‌های روستایی مثل پیرمردها یا کودکان	۴	(ج) خرید محصولات کشاورزی توسط گردشگران ورودی به صورت محدود
۵	(د) افزایش اشتغال در بخش کشاورزی برای زنان خانه‌دار	۷	(د) ارائه و فروش محصولات کشاورزی در بازارهای کوچک گردشگری اطراف روستا
۷	(ر) ایجاد اشتغال برای زنان و جوانان بیکار		
۸	(و) ایجاد اشتغال برای جوانان و زنان و تغییر جهت بیشتر آنان از اشتغال کاذب به اشتغال فعال در بخش کشاورزی	۱۰	(ر) فروش محصولات کشاورزی توسط تعاونی‌های روستایی در بازارهای گردشگری و شهرهای بزرگ
۱۰	(س) شکل‌دهی تعاونی‌های کشاورزی و اشتغال جوانان و زنان در قالب این تعاونی‌ها		
۷	۵-۱- مهاجرت		
.	(الف) به علت افزایش قیمت و مالیات روستائیان ناشی از فعالیت‌های گردشگری، مهاجرت به شهرها افزایش یافته است.		
۱	(ب) گردشگری تأثیری در روند مهاجرت به شهرها نداشته است.		
۴	(ج) توسعه گردشگری موجب افزایش اشتغال و کاهش نسبی مهاجرت جوانان به شهرها شده است.		
۷	(د) گردشگری موجب ایجاد فرصت شغلی برای بیشتر جوانان شده و روند مهاجرت را به شدت کاهش داده است.		
۱۰	(و) گردشگری ضمن کاهش مهاجرت، برخی از مهاجران شهری را به بازگشت به فعالیت در روستاها ترغیب کرده است.		

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۴)

حمل و نقل و اطلاع‌رسانی گردشگران و واحدهایی در مورد صنایع روستایی و مکان‌هایی برای عرضه محصولات کشاورزی و صنعتی ایجاد می‌گردد. طبیعی است که نقش گردشگری در ایجاد واحدهای غیرکشاورزی، با اهمیت‌تر است زیرا در بازساخت و تنوع اقتصادی روستا موثرتر است.

- **ایجاد درآمدهای جایگزین:** به این معنا که گردشگری موجب کسب درآمد خارج از محصولات کشاورزی برای مردم شده و آنها را از اتکالی صرف به کشاورزی بازداشته است. این درآمد، گاهی مکمل و درآمد فرعی مردم و گاهی می‌تواند درآمد اصلی آنها باشد.

ارزش و اهمیت هر سه معیار تقریباً برابر است، با این حال، معیار اشتغال کشاورزی، بیشترین اهمیت را در این بخش دارد (جدول ۴).

مقوله گردشگری غیرکشاورزی دارای سه معیار به شرح زیر است:

- **گرایش به اشتغال غیرکشاورزی:** میزان تاثیرگذاری فعالیت‌های گردشگری را در گرایش به اشتغال می‌سنجد. رونق گردشگری، به طور خودکار موجب توسعه فعالیت‌های پذیرایی، اقامتی، خدمات حمل و نقل، اطلاع‌رسانی و غیره شده و همچنین در توسعه صنایع دستی و صنایع تبدیلی و تکمیلی، نقش مهمی دارد. در این میان نقش گردشگری در توسعه صنایع دستی و هنرهای بومی، بیشتر مورد توجه است.

- **واحدهای خدماتی و صنعتی:** با توسعه گردشگری در روستا، واحدهای مختلف برای اقامت گردشگران نظیر خانه‌های اجاره‌ای، کاشانه‌ها و مه‌نپذیرها ایجاد شده و محوطه‌هایی برای پذیرایی از گردشگران و واحدهای خدماتی برای نیازهای

جدول ۴: مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی؛ مقوله ساختار گردشگری غیرکشاورزی.

۳- گردشگری غیرکشاورزی	
۷	۳-۱- گرایش به اشتغال غیرکشاورزی
۶/۵	۳-۲- واحدهای خدماتی و صنعتی
.	الف) گردشگری نقشه در افزایش اشتغال غیرکشاورزی نداشته است.
.	الف) گردشگری در حدی توسعه نیافته است که موجب توسعه واحدهای خدماتی و صنعتی شود.
۴	ب) گردشگری موجب گرایش به سمت فعالیت‌های خدماتی مرتبط با گردشگری کشاورزی شده است.
۴	ب) واحدهای خدماتی کوچکی جهت ارائه خدمات به گردشگران تشکیل شده است.
۷	ج) گردشگری، گرایش به سمت فعالیت‌های خدماتی مرتبط با گردشگران را افزایش داده است.
۷	ج) واحدهای خدماتی و صنعتی در جهت ارائه خدمات و صنایع دستی به گردشگران در روستا تشکیل شده است.
۱۰	د) گردشگری، اشتغال در بخش صنایع دستی و ارائه فروش هنرهای دستی به گردشگران را رونق بخشیده است.
۱۰	د) ضمن ایجاد واحدهای خدماتی و صنعتی برای گردشگران، تعداد واحدها و تاسیسات، با هدف اشتغال افزایش یافته است.
۳-۳- ایجاد درآمدهای جایگزین	
۶/۵	درآمدهای حاصل از گردشگری، قابل مقایسه با درآمدهای حاصل از کشاورزی نیست.
.	درآمدهای ناشی از گردشگری مکمل درآمدهای کشاورزی یا غیرکشاورزی است.
۴	درآمدهای ناشی از گردشگری توانسته بخش قابل توجهی از درآمدهای خانواده‌ها در کنار سایر فعالیت‌ها تامین کند.
۸	درآمدهای حاصل از گردشگری به حدی بوده که فرد روستایی را از وابستگی صرف به درآمدهای سایر فعالیت‌ها رها سازد.

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۴)

مشارکت جامعه روستایی باشد، علاوه بر آشنایی جامعه با مزیت‌های گردشگری خود، علاقمند به مشارکت در فعالیت‌های اجرایی آن شده و ضمن کسب ارتباط‌های دولتی و خصوصی، منافعی از گردشگری خواهد برد. این مسئله می‌تواند موجب ایجاد زنجیره و چرخه فعالیت‌های گردشگری در روستا بین گروه‌های مختلف شود.

- میزان رضایتمندی جامعه روستایی از گردشگری: این معیار به نظریه تبادل اجتماعی و شاخص رضایت در گردشگری اشاره دارد و به این مسئله که دیدگاه و نگرش مردم درباره گردشگری چگونه است و چقدر از فرایندهای گردشگری رضایت دارند. میزان رضایت از حالت استقبال تا رفتار خصمانه، متغیر است. طبیعی است که هر چقدر مردم با گردشگران تعامل مناسب داشته‌اند، در فرایند آن دخالت داشته و منافعی از آن داشته باشند، رضایت بیشتری خواهند داشت (تبادل اجتماعی مطلوب).
- سرمایه‌گذاری‌های گردشگری: سرمایه‌گذاری‌ها باید به گونه‌ای باشد، تا بسیاری از مردم و

مقوله مشارکت جامعه بومی، مهمترین مقوله مدل اقتصاد گردشگری روستایی است. این مقوله، شامل چهار معیار است (جدول ۵):

- توزیع درآمدهای ناشی از گردشگری: افزایش و توسعه درآمد صرف ناشی از گردشگری به معنای توسعه اقتصادی یک روستا نیست، بلکه توزیع این درآمد بین گروه‌های درگیر در سیستم گردشگری اهمیت بالایی دارد. بهترین شرایط زمانی است که گروه‌های مختلفی از مردم روستا شامل زنان، جوانان، سالخورده‌گان در کنار محققین و کارآفرینان از منافع و درآمدهای ناشی از گردشگری بهره‌مند شوند. اثر مهم دیگر گردشگری، سودرسانی به گروه‌هایی است که فاقد زمین و کشاورزی بوده یا اینکه بیکار هستند. در این صورت گردشگری مزیت مهمی برای این گروه‌ها خواهد بود.
- مشارکت جامعه در طرح‌ها و برنامه‌های گردشگری: در مجموعه طرح‌ها و پروژه‌هایی که در حوزه توسعه اقتصاد روستایی به ویژه گردشگری انجام می‌پذیرد، چنانچه با آگاهی و

دیگر دارد، چرا که عدم رضایت جامعه بومی به عنوان میزبان این فعالیت اقتصادی، موجب رکود و از بین رفتن تدریجی آن در آینده شده و مشارکت مردم در طرح‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها را نیز تحت شعاع قرار خواهد داد.

گروه‌های مختلف در تشکیل سرمایه نقش داشته باشند. زمانی که سرمایه‌گذار و سرمایه، خارج از روستا باشند، فواید و منافع بیشتر نصیب آنها خواهد شد. به طور کلی، معیار رضایتمندی از گردشگری، اهمیت بیشتری نسبت به معیارهای

جدول ۵: مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی؛ مقوله مشارکت جامعه بومی

۸	۴- مشارکت جامعه بومی		
۶/۵	۴-۲- مشارکت جامعه روستایی در طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌های گردشگری	۶	۴-۱- توزیع درآمدهای ناشی از گردشگری
.	الف) برنامه‌ریزی طرح‌های گردشگری به شکل مدل «بالا به پایین» بوده و توسط موسسات گردشگری صورت گرفته و مردم دخالتی در آن نداشتند.	.	الف) گردشگری باعث افزایش تضاد طبقاتی و دوگانگی در روستا شده است.
.		۱	ب) درآمدهای ناشی از گردشگری تنها به نفع موسسات یا توره‌های گردشگری تمام شده است.
۲	ب) برنامه‌ریزی طرح‌های گردشگری، با بررسی‌های میدانی از روستا صورت گرفته، ولی در انجام آن مردم دخالتی در آن نداشتند.	۳	ج) درآمدهای حاصل از گردشگری میان گروه‌های کوچکی از افراد روستا که مالک زمین بودند، توزیع شده است.
۵	ج) طرح‌های گردشگری با توجه به پتانسیل و ظرفیت روستاها برنامه‌ریزی شده و جامعه روستایی ایفاگر بخش محدودی از فرایند طرح‌ها می‌باشد.	۵	د) درآمد حاصل، میان عموم فعالان و شاغلان بخش کشاورزی و غیرکشاورزی مرتبط با گردشگری و همچنین اجزای سیستم گردشگری توزیع شده است.
۷	د) جامعه روستایی به صورت خودجوش انجام طرح‌های روستایی را به عهده می‌گیرند و اقشار مختلف در نتایج آن مشارکت دارند.	۷	ر) درآمدهای ناشی از گردشگری، میان همه شاغلان و افرادی که سابقاً بیکار بودند نیز توزیع شده است.
۱۰	و) همه اقشار جامعه روستایی در انجام طرح‌ها مشارکت دارند و در نتایج آن هم سهیم هستند و حتی خود با شناخت از وضعیت روستا، ایجاد کننده طرح‌ها می‌باشد.	۱۰	و) درآمدهای حاصله از گردشگری، میان همه اعضای جامعه روستایی اعم از شاغلین و غیرشاغلین، زنان و اعضای خانواده‌های درگیر در گردشگری و همچنین اجزای سیستم گردشگری توزیع شده است.
۶/۵	۴-۴- سرمایه‌گذاری‌های گردشگری	۷	۴-۳- میزان رضایتمندی جامعه روستایی از گردشگری
۱	الف) سرمایه‌گذاری فقط توسط موسسات گردشگری یا مسئولان دولتی امر گردشگری صورت می‌گیرد.	.	الف) جامعه روستایی از گردشگری سرخورده شده و گردشگری در مرحله بحرانی قرار دارد.
۲	ب) سرمایه‌گذاری توسط افراد ثروتمند شهری یا خارج از روستا انجام می‌شود.	۱	ب) جامعه روستایی هنوز با گردشگری تعامل چندانی نداشته و ارتباطات بین آنها شکل نگرفته است.
۵	ج) سرمایه‌گذاری‌ها با همکاری گردشگران و توسط مالکان و ثروتمندان خود روستا انجام می‌شود.	۴	ج) سطح محدودی از همکاری دوطرفه بین گردشگران و جامعه روستایی وجود دارد.
۷	د) سرمایه‌گذاری‌ها توسط برخی از اقشار جامعه بومی در کنار سایر مسئولان صورت می‌گیرد.	۷	د) جامعه روستایی تعامل خوبی با گردشگری داشته و آنرا فرصتی مناسب برای نمایش ظرفیت‌های خود می‌داند.
۱۰	ر) جامعه روستایی با همکاری سایر اجزای گردشگری، نقش اصلی را در سرمایه‌گذاری‌های گردشگری بر عهده دارد.	۱۰	ر) جامعه روستایی و گردشگری در فرایند توسعه، سهیم هستند و جامعه روستایی از درآمدها و نتایج آن رضایت دارد.

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۴)

هم‌چنین نبود تنوع در اشتغال نیز عامل مهمی در تخریب منابع محسوب می‌شود. با توجه بیشتر به گردشگری، ضمن تنوع اشتغال و فعالیت و کاهش فقر، توجه و آگاهی مردم، گردشگران و مسئولین از منابع بیشتر شده و موجب حفاظت علمی منابع طبیعی خواهد شد.

- **تصویر ذهنی گردشگران از روستا:** این معیار به همراه فقرزدایی یکی از مهمترین معیارهای پایداری اقتصادی روستا است. ایجاد تصویر ذهنی به معنای تصویری است که گردشگران از تجربه خود در یک روستا در ذهن خود ثبت می‌کنند. این تصویر ذهنی می‌تواند بر مبنای میزان رضایت گردشگر روستا، مثبت و یا منفی باشد. زمانی که تصویر از نوع مثبت باشد، نه تنها موجب بازگشت مجدد همان گردشگر به روستا می‌شود، بلکه افراد دیگری نیز به خاطر ترویج آن گردشگر، به روستا مسافرت می‌کنند و این مسئله پایداری گردشگری را در روستا تضمین کرده و در صورت مدیریت صحیح، زمینه توسعه درونی و پایدار روستا را فراهم خواهد کرد.

مقوله پایداری اقتصادی دارای پنج معیار مهم به شرح زیر است (شرح در جدول ۶):

- توسعه زیرساخت‌های روستا: این معیار به بررسی اثرات توسعه گردشگری در توسعه زیرساخت‌های روستا شامل راه ارتباطی، مسکن، حمل و نقل، تاسیسات آب و برق و ارتباطات، خدمات بهداشتی و درمانی، آموزشی، ITC و غیره اشاره دارد.
- مهاجرت: اشاره به روندهای مهاجرت دارد که می‌تواند به صورت عادی یا معکوس باشد و گردشگری می‌تواند اثرات مهمی در گردشگری معکوس یا کاهش مهاجرت داشته باشد.
- فقرزدایی: فقرزدایی مهم‌ترین هدف اقتصاد پایدار یک روستا قلمداد می‌شود. گردشگری چنانچه در کوتاه مدت یا دراز مدت نتواند باعث کاهش فقر در روستا شود و در دست عده‌ای خاصی از روستا اداره شود، تاثیرگذاری مطلوب را نخواهد داشت. گردشگری باید برای افراد بیکار، زارعان بدون زمین و جوانان، منبع درآمد و اشتغال باشد.
- حفاظت از منابع طبیعی: فقر عامل مهمی در تخریب منابع طبیعی است. عدم آموزش لازم در حوزه منابع طبیعی عاملی در تخریب است.

جدول ۶: مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی؛ مقوله پایداری اقتصادی

۵- پایداری اقتصادی		۸
۵-۱ - توسعه زیرساخت‌های روستا	۵	۶
الف) گردشگری موجب تضعیف و افزایش هزینه برخی از زیرساخت‌های روستا شده است.	۰	۰
ب) گردشگری تغییر چندانی در زیرساخت‌های روستایی ایجاد نکرده است.	۱	۱
ج) گردشگری موجب تقویت راههای ارتباطی و اقامتگاههای روستا شده است.	۵	۷
د) گردشگری ضمن تقویت راههای ارتباطی و اقامتگاهها، موجب توسعه و تقویت خدمات بهداشتی، صنایع دستی، آموزش و ... شده است.	۱۰	۱۰
۳-۵ - فقرزدایی	۶	۵/۵
الف) فعالیتهای گردشگری تنها باعث ثروتمند شدن گروه‌های خاص و افزایش فاصله طبقات اجتماعی در روستا شده است.	۰	۰

۱	ب) گردشگری نقش چندانی در افزایش فقر در روستا نداشته است.	۱	ب) گردشگری نقش چندانی در افزایش فقر در روستا نداشته است.
۴	ج) گردشگری برای زارعان کوچک فقیر با زمین کم، تاثیر مثبتی در پی داشته و قدرت اقتصادی آنها را افزایش داده است.	۴	ج) با توسعه گردشگری، توجه مسئولین امر گردشگری، به حفاظت از منابع طبیعی بیشتر شده است.
۷	د) فعالیتهای گردشگری برای زارعان و افراد بدون زمین و افراد بیکار روستا مفید و قدرت اقتصادی آنها را افزایش داده است.	۷	د) جامعه روستایی و گردشگران با تعامل با هم در جهت حفاظت از منابع طبیعی تلاش می‌کنند.
۱۰	و) گردشگری برای همه اقشار جامعه موثر بوده ولی مزایای آن برای افراد فقیر بیشتر بوده و باعث قدرتمند شدن آنها به لحاظ اقتصادی و اجتماعی شده است.	۱۰	ر) انجمن‌ها و نهادهایی با همکاری جامعه روستایی و گردشگران، در جهت حفاظت از منابع طبیعی در روستا تشکیل شده است.
۵-۵	تصویر ذهنی گردشگران از روستا		
۰	الف) اجزای سیستم گردشگری (دولت، گردشگران، موسسات گردشگری، مردم و ...) از وضعیت و شرایط گردشگری روستا ناراضی هستند.		
۳	ب) مسئولان دولتی و موسسات گردشگری نظر مثبتی بر روستا دارند ولی گردشگران و عموم مردم تصویر ذهنی خوبی از روستا ندارند		
۷	ج) اجزای سیستم گردشگری تصویر ذهنی مثبتی از روستا دارند و در جهت اشاعه این تصویر تلاش می‌کنند.		
۱۰	د) اجزای سیستم گردشگری تصویر ذهنی خوبی از روستا دارند و این تصویر در رسانه‌های ارتباطی و شهرهای بزرگ و عموم مردم اشاعه پیدا کرده است.		

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۴)

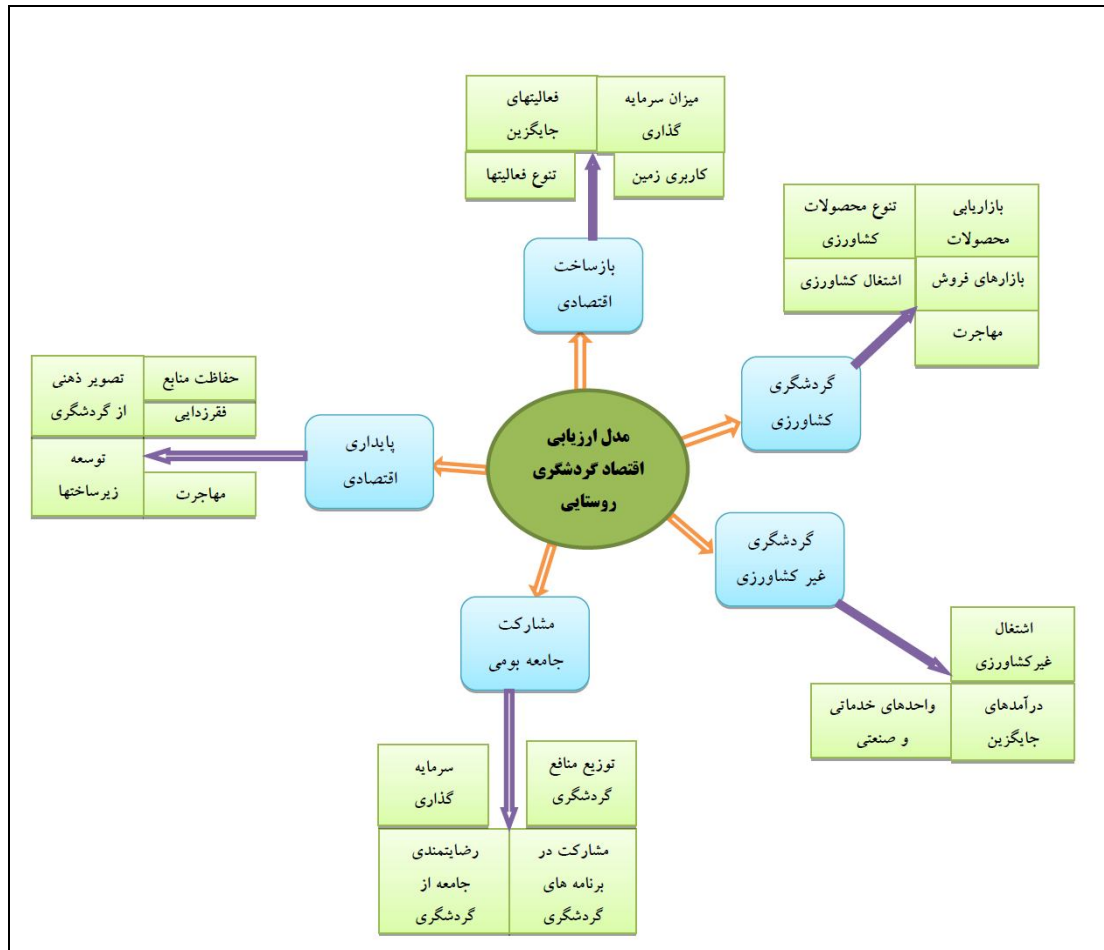
در نهایت با ترکیب مقوله ها و معیارها، مدل RETA ارائه شد که در شکل (۳) این مدل نمایش داده شده است:

به منظور محاسبه نتیجه نهایی مدل، ابتدا میزان ارزش هر گویه در هر معیار در ارزش و وزن همان معیار که در مدل محاسبه شده است ضرب شده و میانگین نتایج همه معیارهای یک مقوله محاسبه می‌شود. در مرحله دوم، میانگین ارزش هر مقوله در ضریب و وزن همان مقوله ضرب شده تا وزن و ارزش نهایی هر مقوله محاسبه شود و در نهایت می‌توان ارزش همه مقولات را با یکدیگر جمع کرد تا ارزش نهایی مدل ارزیابی گردشگری اقتصاد روستایی RETA تعیین شود. البته می‌توان تحلیل را برای هر مقوله به صورت جداگانه نیز محاسبه کرد. فرمول ۱ این فرایند را نشان داده است:

میانگین مقوله (ارزش هر گویه * وزن معیار) * وزن مقوله = ارزش نهایی روستای گردشگری

به منظور انجام یک مطالعه موردی و آزمون مدل تدوین شده، اقتصاد گردشگری روستای ابیانه از طریق مطالعه میدانی و کارشناسی مورد ارزیابی قرار گرفت. این ارزیابی طی چندین مسافرت به روستا و از طریق بررسی و بازدیدهای میدانی متعدد نگارندگان از روستا، مصاحبه با مردم بومی، مصاحبه با دهیار و همچنین گفتگو با صاحبان کسب و کار گردشگری روستایی صورت گرفته است. روستای ابیانه یکی از روستاهای مهم گردشگری در کشور است که در استان اصفهان واقع شده است. این روستا در نظریه چرخه حیات گردشگری، در مرحله رشد و توسعه قرار دارد؛ بنابراین اثرات اقتصادی گردشگری در این روستا بررسی شد که نتایج آن در جدول ۷ نشان داده شده است:

فرمول ۱:

شکل ۳: مدل ارزیابی گردشگری اقتصاد روستایی RETA (ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۱-۱۳۹۴).

جدول ۷: نتایج ارزیابی اقتصاد گردشگری روستای ایبانه بر اساس مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی

مقوله	معیار	ارزش	مقوله	معیار	ارزش
بازسازی اقتصادی	تنوع اشتغال	۰	گردشگری کشاورزی	تنوع محصولات کشاورزی	۰
	فعالیت‌های جایگزین	۰		بازارهای محصولات کشاورزی	۴
	میزان سرمایه گذاری	۱		بازارهای فروش کشاورزی	۴
	کاربری زمین	۰		وضعیت اشتغال	۱
مشارکت جامعه بومی	توزیع درآمدهای گردشگری	۳	پایداری اقتصادی	مهاجرت	۱
	مشارکت بومی در طرح‌ها	۲		توسعه زیرساخت‌های روستا	۵
	میزان رضایتمندی	۱		مهاجرت	۱
	سرمایه گذاری	۷		فقرزدایی	۷
				حفاظت از منابع طبیعی	۱
				تصور ذهنی از گردشگری	۰

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۴)

در جدول (۸) نتایج مدل برای روستای ایبانه محاسبه شده است:

جدول ۸: نتایج نهایی ارزیابی اقتصاد گردشگری روستای ایبانه بر اساس مدل ارزیابی اقتصاد گردشگری روستایی

مقوله	ارزش
بازساخت اقتصادی	۱۱۳,۷۵
گردشگری کشاورزی	۱۳۶,۶
گردشگری غیرکشاورزی	۲۳۱
مشارکت جامعه بومی	۱۶۸
پایداری اقتصادی	۲۱۲
ارزش نهایی مدل	۸۶۳,۳۵

(ماخذ: یافته‌های پژوهش؛ ۱۳۹۴)

مطلوب و بهینه نیست. اما با این حال در زمینه مهاجرت و کاهش روند آن از روستا به شهر، نقش مهمی داشته و در زمینه سرمایه‌گذاری و اشتغال بخش خدمات، اثرات مطلوبی داشته است، اما گویا تصویر ذهنی از روستا مطلوب نیست و مردم نیز رضایت چندانی از گردشگری ندارند؛ دلیل این عدم رضایت نیز به این موضوع بر می‌گردد که گردشگران در اکثر موارد مایحتاج خود را خارج از روستا با خود می‌آورند و این یک نکته منفی و عامل مهم در اثرات اقتصادی گردشگری در روستای ایبانه است.

جمع بندی و نتیجه گیری

در این پژوهش تلاش بر آن بود تا مدل و الگوی بومی به منظور ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری روستایی کشور و آمایش فضای گردشگری روستایی در کشور تدوین و ارائه گردد. در این راه از پژوهش‌های میدانی و مسافرت‌های ۱۰ ساله نگارندگان به روستاهای مختلف کشور، مطالعات نظری و پژوهش‌های متعدد در حوزه گردشگری روستایی، استفاده از روش‌های کیفی و کمی شامل نظریه بنیانی، مصاحبه‌های متعدد، گفتگوهای گروهی و غیره استفاده شده و در ادامه از طریق پرسشنامه کارشناسی، از طریق نظرات خبرگان این حوزه، داده‌های گردآوری شده، ارزیابی و وزن‌دهی شد. تلاش بر این بود تا مدل تدوین شده ضمن در برداشتن رویکردهای متعدد توسعه روستایی، جامع و مانع نیز باشد، هر چند که رسیدن به چنین هدفی بسیار دشوار است. از طرفی، دیدگاه این مدل به کشاورزی به عنوان

بیشترین ارزش اقتصاد گردشگری یک روستا در این مدل به خود اختصاص می‌دهد، برابر با ۲۲۵۲ است که برای ایبانه این مقدار مساوی با ۸۶۳ است. با توجه به نتایج به دست آمده از روستای ایبانه، اثرات اقتصادی گردشگری در این روستا از لحاظ مطلوبیت، معمولی و نسبی ارزیابی شده است. بر اساس این مدل و میزان امتیازات آن، اگر روستایی در مجموع، میزان ارزش بالاتر از ۲۰۰۰ را کسب نماید، نشانگر شرایط ایده‌آل بوده و این مسئله را مطرح می‌کند که گردشگری روستایی ضمن ایجاد بازساخت اقتصادی و رونق کشاورزی، در پایداری جامعه روستایی و مشارکت مردمی و حفظ منابع طبیعی نقش بسیار موثری داشته است. عمدتاً مقادیر بین ۱۲۰۰ تا ۲۰۰۰ بیانگر شرایط خوب و مطلوب است که اگرچه نتوانسته است بازساختی در اقتصاد روستا ایجاد کرده و از منظر کاهش فقر و پایداری نیز اثرات بزرگی نداشته است اما در عین حال مکمل کشاورزی بوده و موجب توسعه خدمات، ایجاد تصویر ذهنی مناسب از گردشگری و توسعه و افزایش ارتباطات و غیره شده است و روستاهای با کمتر از ۵۰۰ امتیاز، شرایط ضعیفی دارند که گردشگری در عین اینکه نسبت به اقتصاد روستا تاثیر مثبتی نداشته است، مضرات زیادی نیز در ارتباط با محیط زیست، منابع طبیعی و تضاد طبقاتی برجای گذاشته است. البته باید توجه داشت که این نتیجه نه به صورت نسبی بلکه نسبت به استانداردها و ایده‌آل‌ها در نظر گرفته شده است. ظاهر شرایط، پایداری و فعالیتهای غیرکشاورزی اثرات بیشتری را از گردشگری پذیرفتند ولی بازساخت اقتصادی در این روستا آنچنان

گردشگری روستایی در بعد اقتصادی بسیار موثر باشد. بنابراین بدیهی است که از دید اصول آمایش محیط، این مدل به جهت سامانمند بودن می تواند در مدیریت آمایشی منابع گردشگری مقصد گردشگری روستایی و مشارکت بومی مردم و توزیع فضایی مقصدهای گردشگری و ارائه برنامه‌های راهبردی در جهت مدیریت بهینه آمایش محیطی موثر باشد.

دستاورد مهمی که این پژوهش برای جوامع روستایی دارد این است که سازمان‌های مدیریت مقصد با تمرکز بر روی این مدل و با انجام کار میدانی، به این نکته واقف خواهند بود که گردشگری در مقام عمل چه تأثیراتی بر وضعیت اقتصادی روستاها داشته است. به‌طور نمونه اگر نتایج پژوهشی با این مدل، در یک روستای فرضی، حاکی از پایین بودن میزان مشارکت جامعه محلی یا نارضایتی جامعه میزبان از گردشگری و سایر موارد مطرح شده در این مدل دارد؛ سازمان مدیریت مقصد باید سریعاً دست به کار شده و راهبردهای را برای درگیر کردن جامعه محلی در فعالیت‌های گردشگری یا اقداماتی در جهت رفع موانع و مشکلات پیش روی تدوین نماید. از مزیت‌های مدل تدوین شده، علاوه بر داشتن ارزش و وزن برای هر یک از مقولات و معیارها، وجود گویه‌های مختلف برای هر معیار است که در واقع درجات توسعه اقتصادی ناشی از گردشگری را ترسیم می‌کند. این گویه‌ها می‌توانند برای محققین راهنمای خوبی برای ارزش‌دهی باشد و فضای اقتصادی را به نحو مطلوب ترسیم کنند. بر همین اساس مقایسه نتایج آن پژوهش با پژوهش مشابه مانند رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹)، کرمی دهکردی و همکاران (۱۳۹۱) و اکبری سامانی و همکاران (۱۳۹۲) نشان می‌دهد که شاخص‌های ارائه شده در این پژوهش به صورت منفرد و غیرسامانمند بوده و در چارچوب یک مدل و الگو ارائه نشده است و سیستمی و مدل‌وار بودن، مزیت اصلی مدل RETA است. در این مدل بر اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت اقتصاد گردشگری تأکید شده و در واقع حال و آینده را در کنار یکدیگر می‌بیند. در کنار این امر، سهولت استفاده، یکی دیگر از نوآوری‌های این مدل است.

شاخص مهم اقتصادی است که تحت هیچ شرایطی نباید کم‌رنگ شود، بنابراین در مفهوم بازساخت اقتصادی، به حفظ کشاورزی و یکی از مقولات نیز به توسعه کشاورزی ناشی از گردشگری اشاره دارد؛ بنابراین کارکرد اصلی فعلی روستاهای کشور، یعنی کشاورزی، در این مدل حفظ شده و دارای ارزش است و نقش گردشگری در توسعه کشاورزی مورد توجه قرار گرفته است. با این حال، بازساخت اقتصادی روستاها، یعنی عدم اتکای صرف به کشاورزی، به عنوان یک اصل در گردشگری روستایی باید مدنظر قرار بگیرد. پایداری اقتصادی هم در این مدل تأکید شده و لازمه پایداری، توسعه درونی روستا است که یکی از مقولات گردشگری روستایی است و در کنار آن، اثرات اقتصادی در پایداری روستا مورد توجه قرار گرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی این نکته است که در برخی پارامترها مانند رضایت جامعه محلی از گردشگری در پایین‌ترین سطح خود قرار دارد و از آنجایی که گردشگری پایدار بر محوریت جامعه میزبان شکل می‌گیرد سازمان مدیریت مقصد^۱ باید اقدامات لازم را در راستای حل این مشکل انجام دهد.

یک از کاربردهای مهم این مدل، مدیریت و آمایش فضای جغرافیای گردشگری است. آمایش به مفهوم مدیریت انسان، فضا و منابع است و نتیجه چنین مدیریتی در نهایت توزیع عادلانه منابع و سازگاری فضاهای جغرافیایی و بهره‌مندی مناسب از منابع و فضاها می‌باشد. بر پایه‌های آمایش سرزمین، مدل RETA بر ترکیب سامانمند همه اجزای سیستم گردشگری روستایی اعم از کشاورزی و صنعت و خدمات و همچنین پایداری و مشارکت تأکید دارد. در واقع مقوله‌های رشد و توسعه در کنار هم مطالعه شده و از نظر ارزش عدالت فضایی و آمایشی اولویت بندی شده است. بنابراین سه مقوله بازساخت و گردشگری کشاورزی و غیرکشاورزی و مقولات مشارکت و پایداری بر توزیع و عدالت فضایی و منابع تأکید دارد و ترکیب این مقوله‌ها، می‌تواند در آمایش منابع و فضاهای

1. Destination Management Organization (DMO)

پیشنهادها

- در بخش پایانی، چند پیشنهاد و راهکار در ارتباط با پژوهش ارائه شده است:
- آزمون مدل پیشنهادی در سایر روستاهای گردشگرپذیر کشور و مقایسه نتایج آنها و سنجش قدرت تعمیم پذیری مدل
 - بررسی و بازننگری سایر پژوهشگران حوزه گردشگری روستایی درباره این مدل و بررسی لزوم بازننگری در آن با توجه به تغییرات زمانی و مکانی و فرایند بومی سازی
 - بررسی تطبیقی مدل پیشنهادی با مدل‌های موجود در حوزه بین‌المللی و قابلیت تلفیق مدل با رویکردهای مختلف
 - ارزیابی میزان تحقق‌پذیری طرح‌های گردشگری روستایی بر مبنای این مدل جهت سنجش قابلیت مدل و قدرت تاثیرگذاری و هدایت همه‌اجزای سیستم گردشگری روستایی

منابع

۱. ابراهیمی کوهبنه، محمد صادق. اسماعیل ایزد. ۱۳۹۳. تحلیل پیامدهای توسعه گردشگری بر توسعه مناطق روستایی (مورد مطالعه: دهستان کسلیان استان مازندران)؛ نشریه راهبردهای توسعه روستایی، سال اول، شماره ۱، تربت حیدریه
۲. ایبانه، ویدا. ۱۳۹۲. آسیب‌شناسی گردشگری روستای ایبانه، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، به راهنمایی دکتر شهره تاج.
۳. ادگل سر، دیویدال. ماریا دل‌مستروالن و گینگر اسمیت و جیسون آر سوانسون. ۱۳۹۲. خط‌مشی‌گذاری در صنعت گردشگری (دیروز، امروز، فردا). انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ اول. تهران
۴. ازکیا، مصطفی. ۱۳۸۱. جامعه‌شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران؛ انتشارات اطلاعات. تهران
۵. اعظمی، موسی. سارا جلیلیان و ناهید هاشمی امین. ۱۳۹۴. تحلیل آثار اجتماعی، اقتصادی و محیطی گردشگری پایدار مطالعه موردی: روستای نوره، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال چهارم، شماره ۱۴، مازندران
۶. اکبری سامانی، ناهید. سیدعلی بدری و محمد سلمانی. ۱۳۹۲. ارزیابی گردشگری پایدار روستایی موردشناسی: بخش سامان - شهرستان شهرکرد. فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۹. زاهدان
۷. اکبریان رونیزی، سعیدرضا و سید علی بدری. ۱۳۹۴. تحلیل درک ذی‌نفعان از آثار و پیامدهای توسعه گردشگری در نواحی روستایی نمونه موردی: منطقه لواسانات. مجله جغرافیا و توسعه، سال سیزدهم، شماره ۳۸، زاهدان
۸. اکبری، سعید. محمدرضا بمانیان. ۱۳۸۷. اکوتوریسم روستایی و نقش آن در توسعه پایدار روستای کندوان. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۱، زاهدان
۹. بورقانی فراهانی، سهیلا. علی اکبر فرهنگی و سحر مشهدی. ۱۳۹۲. تحلیل شاخص‌های موثر بر توسعه صنعت گردشگری روستایی (پیمایشی پیرامون روستای گرمه). فصلنامه مدیریت دولتی، سال پنجم، شماره ۱۳، تهران
۱۰. بوشهری، علیرضا. ۱۳۸۱. فن‌آفرینی، سازمان همیاری اشتغال فارغ‌التحصیلان. تهران
۱۱. بیات، ناصر. سیدعلی بدری و محمدرضا رضوانی و حسنعلی فرجی سبکبار. ۱۳۹۲. مطالعات گردشگری روستایی در ایران: ارائه تحلیلی اسنادی از مقالات انتشار یافته فارسی. مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری؛ سال دوم، شماره ۶، مازندران.
۱۲. جلالیان، حمید. فریوش نامداری و اصغر پاشازاده. ۱۳۹۴. اثرات گردشگری روستایی بر توسعه روستای هجیج کرمانشاه. فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۵، شماره ۳۶، تهران
۱۳. خانی، فزیله. حمیده خسروی مهر و علی طورانی. ۱۳۹۳. سنجش پتانسیل‌های گردشگری روستایی با رویکرد رفع چالش‌های اقتصادی، مطالعه موردی: دهستان قلعه قافه - شهرستان مینودشت. مجله پژوهش‌های روستایی، دوره ۵، شماره ۱، تهران
۱۴. خسروی، عباس. ۱۳۷۶. مورفولوژی صحرایی در دره ایبانه، مجله سپهر، نشریه علمی پژوهشی سازمان جغرافیایی، دوره ششم، شماره ۲۳، تهران.
۱۵. رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۷. توسعه گردشگری روستایی با تاکید بر توسعه پایدار. انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول. تهران

۱۶. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا. مهدی پورطاهری و نفیسه فضلی. ۱۳۹۳. تحلیل عوامل موثر در توسعه کارآفرینی گردشگری روستایی. نشریه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال سوم، شماره ۸، مازندران
۱۷. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا. داود مهدوی و مهدی پورطاهری. ۱۳۸۹. فرآیند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال اول، شماره ۴. تهران
۱۸. زرافشانی، کیومرث. لیدا شرفی و شهپر گراوندی و پرستو قبادی. ۱۳۹۲. بررسی اثرات توسعه گردشگری در ارتقای شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی (مورد: منطقه گردشگری ریجاب در استان کرمانشاه). فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره ۳ (پیاپی ۵)، تهران
۱۹. سامیان، مسعود. حمید بلالی. ۱۳۹۲. بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی گردشگری روستایی با استفاده از رویکرد سیستمی (مطالعه موردی: در روستای فرجین در همدان). نشریه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال دوم، شماره ۴، مازندران
۲۰. سجادی، اشرف. فاطمه احمدی. ۱۳۹۲. ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال دوم، شماره ۲۳، تهران
۲۱. سجاسی قیداری، حمدالله. احمد رومیانی و نسرين جعفری. ۱۳۹۳. سنجش و ارزیابی پایداری مقصدهای گردشگری روستایی از دیدگاه اجتماعات محلی مطالعه موردی: دهستان درب گنبد - شهرستان کوه‌دشت. فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی جغرافیا، سال چهارم، شماره ۱، اصفهان
۲۲. صالحی، صادق. زهرا حیدری و هادی کریمی. ۱۳۹۳. بررسی تاثیر گردشگری در توسعه پایدار نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان دو هزار، شهرستان تنکابن). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال سوم، شماره ۵، مشهد
۲۳. طبیبان، محمد. ۱۳۸۷. اقتصاد ایران. موسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه. تهران
۲۴. عنابستانی، علی اکبر. عباس سعیدی و حسن درویشی. ۱۳۹۲. بررسی آثار اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی از دیدگاه گردشگران و روستاییان (مطالعه موردی: دشت ارژن - فارس). فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی جغرافیا، سال دوم، شماره ۲. اصفهان
۲۵. قبادی، پرستو. عبدالحمید پاپزن و کیومرث زرافشانی و شهپر گراوندی. ۱۳۹۰. واکاوی محدودیت‌ها و مشکلات توریسم روستایی با استفاده از تئوری بنیانی، مورد شناسی: روستای چرمه علیا. جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای، شماره ۵، زاهدان.
۲۶. قدیری معصوم، مجتبی. حمیدرضا باغیانی و مسعود نیک سیرت. ۱۳۹۴. اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستاهای نواحی بیابانی، مطالعه موردی: مجموعه روستایی ده بالا در دهستان شیرکوه، استان یزد. مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۶، شماره ۳ (پیاپی ۵۹)، اصفهان.
۲۷. قربانی، رسول. فاطمه زادولی و خواجه شاهرخ زادولی. ۱۳۹۳. ارزیابی اثرات منفی توسعه گردشگری بر روستاهای جاذب گردشگر (نمونه موردی: روستای کندوان - شهرستان اسکو). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۵، مرودشت
۲۸. کرمی دهکردی، مهدی. علی اصغر میرک‌زاده و فرشته غیاثوند غیائی. ۱۳۹۱. تحلیل عوامل موثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستاییان استان چهارمحال و بختیاری. مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۳، شماره ۱ (پیاپی ۴۵)، اصفهان.
۲۹. کسرائیان، نصراله. زیبا عرشى. ۱۳۸۰. ایبانه، چاپ اول. تهران.
۳۰. گودرزی، محمد. محمود جمعه‌پور. ۱۳۹۴. گردشگری حامی فقرا، راهبردی برای توسعه متوازن و پایدار اجتماعات روستایی (مطالعه موردی: روستای شهرک ولی عصر در مجاورت تخت جمشید). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال چهارم، شماره ۱۰، مشهد.
۳۱. مایک، رابینسون. جمال تعظیم. ۱۳۹۴. مطالعات گردشگری. ترجمه محمدحسین ایمانی خوشخو، افسانه پورجم علویچه و زهرا نادعلی‌پور، انتشارات جهاد دانشگاهی. تهران.
۳۲. مستوفی‌الممالکی، رضا. ۱۳۷۶. تحلیل ناحیه‌ای روستاهای دهستان رباطات با تاکید بر تحولات معدنی، صنعتی، راه، توریسم، سیاست؛ پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران.
۳۳. مطیعی لنگرودی، سیدحسن. ابراهیم نجفی کانی. ۱۳۹۰. توسعه و صنعتی‌سازی روستا. انتشارات سمت، تهران

- of sustainability: setting the stage. Forest service, intermountain Research station; Pp, 25-33.
41. MCintyre, George. 1993. Sustainable tourism development: guide for local planners. Madrid world tourism organization.
42. Molera, L., and Albaladejo, I.P. 2007. Profiling Segments of Tourists in Rural Areas of South Eastern Spain. *Tourism Management*, Vol. 28, Spain
43. Papzan, A.M., Karamidehkordi, M. and Karbasioun, M. 2012. Qualitative Analysis of Tourism Difficulties in Yasechah Village: Going toward Rural Development in ChaharMahal VA Bakhtiary, Iran By using grounded theory, *Journal of American Science* 2012;8(6). Iran
44. Rogers, David. 1978. Industrialization, income benefits and the rural community, *Rural Sociology*, 43 (2), Huntington
45. Sharpley, Richard. 2002. Rural tourism and the challenge of tourism diversification, the case of Cyprus. *Tourism Management*, 23 (3), Cyprus
46. Terluin, Ida. 2003. Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories, *Journal of Rural Studies*, 19.
47. Walsh, Isabelle. 2014. Using quantitative data in mixed-design Grounded Theory studies: an enhanced path to formal grounded theory in information systems, *European Journal of Information Systems*, 24 (5).
۳۴. مهدوی، مسعود. مجتبی قدیری معصوم و نسرین قهرمانی. ۱۳۸۷. اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستائیان دره کن و سولقان؛ فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۲، زاهدان
35. Anderson, Roos. Meg Guerreiro and Jo Smith. 2016. Are All Biases Bad? Collaborative Grounded Theory in Developmental Evaluation of Education Policy, *Journal of Multi-Disciplinary Evaluation*, 12 (27), University of Oregon
36. Chametzky, Barry. 2013. Generalizability and the Theory of Offsetting the Affective Filter, *The Grounded Theory Review*, 12: 2, Washington
37. Hesam, Mehdi. Mohamad Kazemi & Mohamad Rezazadeh. 2016. Affecting factors on rural tourism investment analyzed through grounded theory: the case of the villages of Larijan District, Amole, Iran. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 2(14), Iran
38. Lapan, Stephen. Quartaroli, Marylyne & Riemer, Frances. 2011. Qualitative research: An introduction to methods and designs. 1st Edition. Jossey-Bass.
39. Lee, Cha-Hee. Tak, Young-Ran & Kim, Min-Seo & Son, Yong-Hoon. 2014. Grounded Theory Analysis on the Role of Intermediary Organizations for Rural Tourism: A Comparison between the Nadri of Yangpyeong-gun and Icheon-si in Gyeonggi-do, *Journal of the Korean Society of Rural Planning*, 20(3), Korean.
40. McCool, Stephan. 1995. Linking tourism the environmental, and concepts

